

Toolkit

Evidence- informed Effectief Lees- onderwijs

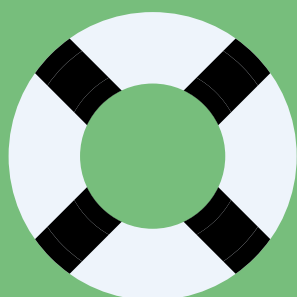

Suzanne de Leeuw, Tijana Prokic-Breuer,
Mirte Dikmans, Martin Bootsma,
Eva Naaijken & Suze van Capelleveen

September 2023

Inhoudsopgave

1. Introductie	4
2. Probleemverkenning	7
2.1 <i>Waarom is dit belangrijk?</i>	7
2.2 <i>Signalering</i>	9
2.3 <i>Onderscheid oorzaak en gevolg</i>	12
2.4 <i>Onderzoek je vermoedens met data</i>	15
3. Doelstelling	21
3.1 <i>Stel realistische doelen</i>	21
3.2 <i>Maak een tijdsinschatting</i>	21
4. Op zoek naar de oplossing	23
4.1 <i>Stap voor stap</i>	23
4.2 <i>De huidige aanpak</i>	23
4.3 <i>Doe navraag bij andere scholen</i>	24
4.4 <i>Een literatuurstudie: hoe doe je dat?</i>	24
4.5 <i>Hoe betrouwbaar is bewijs?</i>	26
4.6 <i>Haalbaarheid</i>	26
5. Implementatieplan	30
5.1 <i>Randvoorwaarden voor implementatie</i>	30
5.2 <i>Onderdelen implementatieplan</i>	30
5.3 <i>Actieve ingrediënten</i>	32
5.4 <i>Implementatiestrategieën</i>	32
5.5 <i>Implementatie-uitkomsten</i>	33
5.6 <i>Professionalisering en vervolgcoaching</i>	36

1+1

6. Monitoren en evalueren	38
6.1 <i>Monitoren versus evalueren</i>	38
6.2 <i>Monitoren en evalueren op school: hoe doe je dat?</i>	39
7. Borgen en opschalen	43
7.1 <i>Waarom is dit belangrijk?</i>	43
7.2 <i>Borgen</i>	43
7.3 <i>Opschalen</i>	44
8. Duurzame onderwijsontwikkeling	48
8.1 <i>Cyclische werkwijze</i>	48
8.2 <i>Onderzoekscultuur op school</i>	48
8.3 <i>Tot slot</i>	48
9. Bronnen	50
Appendix 1	52
Appendix 2	53

Kijk voor meer informatie op onze website:

www.education-lab.nl

1. Introductie

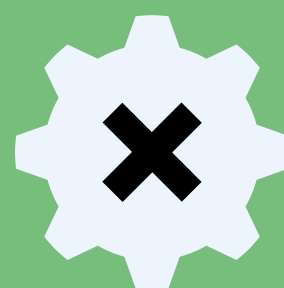
Uit internationale vergelijkingen blijkt dat de leesvaardigheid van Nederlandse leerlingen op zowel de basisschool (PIRLS) als in het voortgezet onderwijs (PISA) achteruitgaat (Gubbels et al., 2017; 2019). Dit geldt in dubbel opzicht. Nederlandse leerlingen doen het in vergelijking met leeftijdgenoten in andere westerse landen minder goed. Ook in vergelijking met Nederlandse leerlingen die voor hen werden onderzocht is een achteruitgang vastgesteld. Uit die onderzoeken blijkt onder meer dat Nederlandse leerlingen moeite hebben met dieper tekstbegrip en dat ze weinig plezier beleven aan lezen. Op basis van de resultaten van het PISA-onderzoek zijn diverse onderzoeken gedaan en adviezen uitgebracht. De Taalunie (Pereira & Nicolaas, 2019) kwam met een vijftal aanbevelingen waaraan het onderwijs in samenhang zou moeten werken om tot een effectieve aanpak voor leesbegrip en leesmotivatie te komen:

- werk vanuit urgentiebesef;
- werk met een taal-leesbeleid;
- werk met effectieve vakdidactiek;
- werk aan leesmotivatie;
- geef formatieve feedback.

In 2020 is de Kennistafel Effectief Leesonderwijs opgericht, een initiatief van de PO-Raad, VO-raad en het NRO, met als doel uitwisseling van kennis en inzichten over effectief leesonderwijs. Deze uitwisseling vond plaats tussen onderzoekers van hogescholen en universiteiten, onderwijsexperts van kennisinstututen en professionals uit de praktijk en leidde tot de publicatie in januari 2023 van [de Kwaliteitswaaier Effectief Onderwijs](#) in Begrijpend Lezen (Snel, 2023). In deze waaier worden de diverse actoren binnen het primair en voortgezet onderwijs door middel van kwaliteitskaarten ondersteund om het onderwijs in begrijpend lezen te verbeteren. Het gaat hierbij om kwaliteitskaarten voor:

1+1

- Leraren, zodat zij zicht krijgen op de bouwstenen van effectief leesonderwijs en houvast vinden bij het bieden van effectief leesonderwijs.
- Expert-leraren, zodat zij zicht krijgen op de samenhangende activiteiten die in het leerplan moeten worden uitgevoerd.
- Schoolleiders, zodat zij zicht krijgen op de elementen die vanuit hun rol bijdragen aan de verbetering van het leesonderwijs.
- Bestuur, zodat zij zicht krijgt op de wijze waarop dit bovenschools vorm kan worden gegeven.

De waaier kan gezien worden als een verdere concretisering van de adviezen van onder meer de Taalunie. Desalniettemin zijn de adviezen nog altijd relatief abstract en kan het lastig zijn om ze op je eigen school in concrete veranderingen te vertalen. Om deze inzichten en adviezen om te zetten in plannen en in concreet handelen is het belangrijk om de huidige situatie van het taal-leesonderwijs op school in kaart te brengen en op planmatige wijze een verbeteringsplan te formuleren. De toolkit, die hieronder stapsgewijs wordt toegelicht en uitgewerkt, is voorwaardelijk om op schoolniveau te komen tot afgewogen interventies, plannen en initiatieven die vervolgens gemonitord en continue aangepast worden.

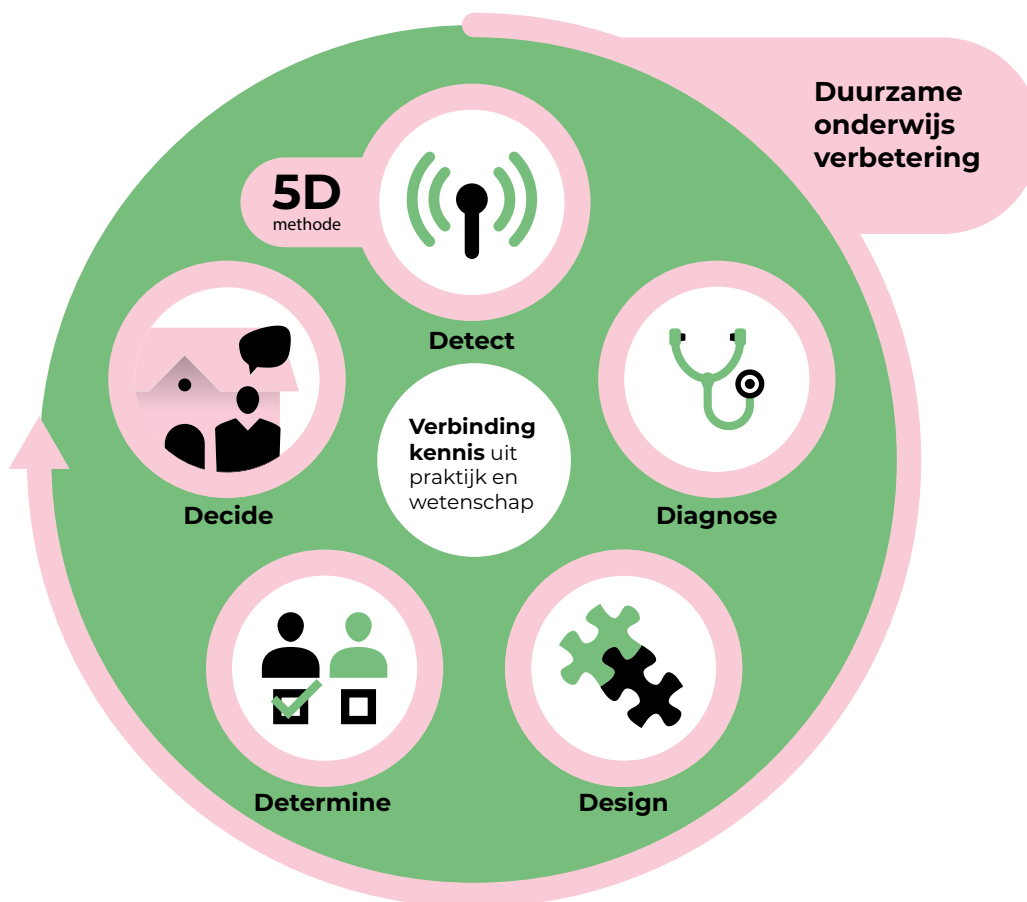
Deze toolkit biedt handvatten om bij jou op school aan de slag te gaan met evidence-informed taal-leesbeleid. Hierbij is de filosofie van het 5D-model als uitgangspunt genomen. De verschillende D's in de 5D-filosofie verwijzen naar de verschillende fases die binnen een cyclisch verbeteringsproces kunnen worden onderscheiden (zie Figuur 1). Binnen het model komen onderwijsverbeteringen voort uit een opeenvolging van signaleren (Detect), diagnosticeren (Diagnose), ontwerpen en implementeren van een interventie/handeling (Design), evaluatie van de effecten van de interventie/handeling (Determine) en het zorgvuldig interpreteren en vertalen van de resultaten naar een handelingsplan (Decide).

Het 5D-model erkent dat effectstudies belangrijk zijn, maar ziet ze als slechts één van de puzzelstukjes in het co-creatieve proces van duurzame onderwijsontwikkeling. In tegenstelling tot meer traditionele benaderingen, waarbij causale evaluaties centraal staan, beschouwt het 5D-model deze evaluaties qua relevantie gelijk aan de andere fasen die doorlopen moeten worden om het onderwijs op een structurele en duurzame manier te verbeteren. Wanneer bijvoorbeeld niet de juiste diagnose niet wordt gesteld, kan dit leiden tot het verkeerd toepassen van interventies bij de verkeerde doelgroep, waardoor effecten achterblijven. Daarnaast heeft dit als mogelijk gevolg dat een goede evaluatiestudie geen effectiviteit aantoont, terwijl de interventie wel effectief was geweest als deze op de juiste doelgroep was toegepast.

Door alle fases te doorlopen wordt er zorgvuldig gehandeld en wordt duidelijk waarom bepaalde interventies of handelingen effectief zijn en voor wie. Nadat de hele cyclus is doorlopen, kan een nieuw handelingsplan worden opgesteld en een nieuwe cyclus worden gestart. Zo zorgen we voor structurele verbetering van het onderwijs en worden lessen uit het verleden meegenomen.

Deze toolkit beschrijft hoe je een vergelijkbare onderzoekscyclus kunt toepassen in je eigen school om het onderwijs voortdurend en op duurzame wijze te verbeteren. Het doel van deze toolkit is om de 5D-filosofie te vertalen naar een praktische handleiding voor scholen. Daarom volgen we in de hoofdstukken niet een-op-een de vijf stappen van het model, maar hebben we de cyclus uitgewerkt in zes hoofdstukken waarin alle praktische vaardigheden die nodig zijn om de 5D-cyclus te doorlopen, aan bod komen.

Figuur 1. Het 5D-model voor cyclische duurzame onderwijsverbetering

Bron: Cornelisz & Van Klaveren (2021, 2022)

2. Probleemverkenning

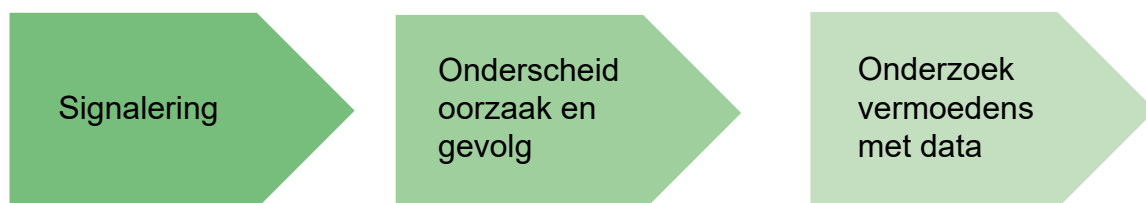
Tijdens deze verkenningfase kom je erachter of de waargenomen problematiek reëel is en waar de oorsprong van de problemen liggen. Ook stelt het je in staat om doelen te formuleren om de problemen het hoofd te bieden. Tijdens de probleemverkenning doorloop je de eerste twee stappen van het 5D-model (Detect & Diagnose).

2.1 Waarom is dit belangrijk?

Een nieuwe aanpak invoeren of het verder ontwikkelen van een aanpak voor effectief leesonderwijs vraagt om een grote investering. Er zal tijd, geld, personeel en enthousiasme nodig zijn om een aanpak succesvol uit te voeren en te integreren in het bestaande lesprogramma. Daarom geldt: 'Bezint eer ge begint'. De kans is groot dat je geneigd bent om zo snel mogelijk naar oplossingen te zoeken, maar het is cruciaal om eerst stil te staan bij de huidige situatie. Wat wil je exact verbeteren? En waarom is dat tot nu toe niet gelukt? Door dit goed in kaart te brengen, verklein je de kans dat je onnodig geld en tijd verspilt.

Om je vermoedens te kunnen testen, is het van belang om een degelijke onderzoeksvraag te formuleren. In Box 1 vind je handvatten voor het opstellen van een goede onderzoeksvraag. Met een goede onderzoeksvraag formuleer je duidelijke doelstellingen en geef je richting aan je onderzoek. Dit vergroot de kans op succes bij het uitvoeren van je onderzoek en het behalen van bruikbare resultaten.

De weg naar een goede probleemdefinitie is op te delen in drie stappen. In onderstaande paragrafen worden deze stappen verder toegelicht.

Box 1: Onderzoeksvraag opstellen

Een degelijke onderzoeksvraag opstellen, kan aan de hand van het SMART-framework: **S**pecifiek, **M**eetbaar, **A**ceptabel, **R**ealistisch, en **T**ijdgebonden. Een SMART-geformuleerde onderzoeksvraag helpt bij het structureren van je onderzoek en het stellen van duidelijke en meetbare doelen. Zo ga je SMART te werk gaan:

- 1. Specifiek:** Zorg voor een specifieke onderzoeksvraag. Vermijd vage termen of algemeenheden.
 - » Niet-specifieke vraag: *“Hoe kan het onderwijs worden verbeterd?”*
 - » Specifieke vraag: *“Hoe beïnvloedt dagelijks 30 min voorlezen in de klas gedurende 12 weken de woordenschat van leerlingen die thuis geen Nederlands spreken?”*
- 2. Meetbaar:** Formuleer je vraag zodanig dat je de resultaten kunt meten of kwantificeren. Dit stelt je in staat om objectief bewijs te verzamelen.
 - » Niet-meetbare vraag: *“Hoe ervaren leerlingen hun schooltijd?”*
 - » Meetbare vraag: *“Hoe beoordelen leerlingen hun tevredenheid over de schoolomgeving op een schaal van 1 tot 10?”*
- 3. Acceptabel:** Zorg dat je onderzoeksvraag haalbaar is binnen de beschikbare middelen, tijd en ethische overwegingen.
 - » Onhaalbare vraag: *“Kunnen we het Nederlandse schoolstelsel in een maand verbeteren?”*
 - » Haalbare vraag: *“Wat is de meest effectieve methode om de taallessen op school X in groep 5 te verbeteren, binnen ons huidige budget en de beschikbare tijd?”*
- 4. Realistisch:** Zorg dat je onderzoeksvraag realistisch is voor het beoogde doel en relevant is voor het veld of de context waarin je werkt.
 - » Niet-relevante vraag: *“Hoe beïnvloedt sociale media gebruik de voorkeur voor katten?”*
 - » Relevante vraag: *“Wat zijn de effecten van sociale media op de mentale gezondheid van jongvolwassenen?”*
- 5. Tijdgebonden:** Stel een duidelijk tijds kader, zodat je weet wanneer je de resultaten kunt verwachten.
 - » Niet-tijdgebonden vraag: *“Hoe verbeteren we het rekenonderwijs?”*
 - » Tijdgebonden vraag: *“Hoe kunnen we de rekenresultaten komend jaar met 10% verbeteren?”*

2.2 Signalering

Deel vermoedens met collega's

Het startpunt van ieder verbeteringsproces is dat een leraar of schoolleider het idee heeft dat (een onderdeel van) het onderwijs niet optimaal functioneert. Vaak zal de probleemdefinitie in deze fase nog gebaseerd zijn op intuïtie of 'een gevoel'. De eerste stap om tot een meer onderbouwde probleemdefinitie te komen is het delen van de intuïtie met collega's. Hiertoe is het belangrijk dat er op school ruimte en tijd is om met collega's ideeën uit te wisselen en te bespreken. In Box 2 staan mogelijke vragen die kunnen helpen om gezamenlijk het probleem uit te diepen. Pak deze lijst er dus zeker eens bij tijdens een teamvergadering.

Herleid tot de kern

Probeer de signalen altijd terug te leiden naar de ontwikkeling van de leerlingen. Het kan zijn dat je procesmatige problemen signaleert. Er zijn veel publicaties waarin een overzicht wordt gegeven van de kernelementen van effectief leesonderwijs. Voorbeelden zijn '[De vele kanten van leesbegrip](#)' van Houtveen, Van Steensel en De la Rie (2019) en '[De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen](#)' (Houtveen & Van Steensel, 2022). Tabel 1 vat de meest genoemde kernelementen samen. Deze elementen kun je gebruiken om de signalen die je hebt over de ontwikkeling van begrijpend lezen terug te leiden naar de ontwikkeling van het vakmanschap van de leraar en de ontwikkeling van de leerling.

Box 2: Vragen ter ondersteuning van de probleemverkenning:

- » Wat is precies het probleem of wat willen we verbeteren?
- » Welk bewijs hebben we dat er echt een verbetering nodig is en kunnen we ons gevoel daarover concreet maken?
- » Waarom is het een probleem?
- » Is er een probleem achter het probleem?
- » Welke leerlingen, leerkrachten en anderen (experts, ouders) zijn bij het probleem betrokken?

Bron: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (2022). Leidraad werken aan onderwijsverbetering.

Voorbeeld 1: Brainstorm met collega's

Op basisschool De Rietstengel komt uit een analyse van de toetsen die de ontwikkeling van leesvaardigheid volgen dat bij ongeveer een derde van de leerlingen in de bovenbouw de ontwikkeling van de leesvaardigheid stagneert. In een gesprek over de resultaten brengen diverse leraren die in de bovenbouw werken naar voren dat ze het idee hebben dat deze leerlingen weinig motivatie hebben om langere teksten te lezen. Tijdens het stillezen, dat dagelijks op het rooster staat, is er bij deze leerlingen regelmatig sprake van slechte concentratie en onvoldoende taakgerichtheid. Kan het niet zo zijn, zo wordt geopperd, dat de leerlingen onvoldoende geoefend zijn in het geconcentreerd en met aandacht lezen van langere teksten? Een andere leerkracht oppert dat het gebrek aan concentratie ook veroorzaakt kan worden door een ongeschikte boekenkeuze tijdens het vrij lezen.

Een ander probleem kan zijn dat het vakdidactische kennis van leraren op gebied van effectief leesonderwijs onvoldoende is ontwikkeld. Investeren in het vakmanschap, door onder meer goede coaching en begeleiding, is in het algemeen het startpunt bij een inhoudelijke verbetering van het onderwijs. Door de ontwikkeling van de leraar centraal te stellen kunnen problemen worden teruggebracht tot de kern en wordt het eenvoudiger om te prioriteren. We zien dat onze leraren het moeilijk vinden om:

- Een kwalitatief goede tekst selecteren passend bij de voorkennis van de leerlingen.
- Een inhoudelijk doel formuleren (leesdoel).
- Een instructie rondom een tekst ontwerpen. Welke delen van de tekst behoeven extra aandacht en waarom?
- Verwerkingsvorm bedenken en uitvoeren: lezen, praten en schrijven combineren voor een beter tekstbegrip. Het bedenken van inhoudelijke vragen, het vormgeven van een verwerkingsopdracht passend bij de inhoud van de tekst.

Tabel 1. Kernelementen effectief leesonderwijs

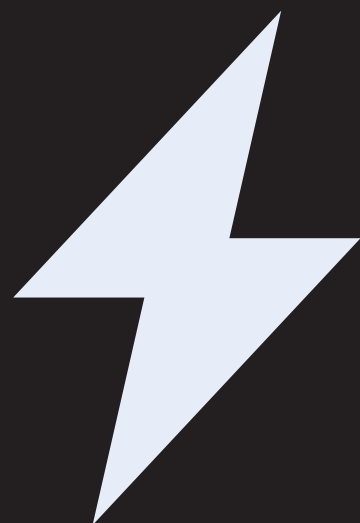
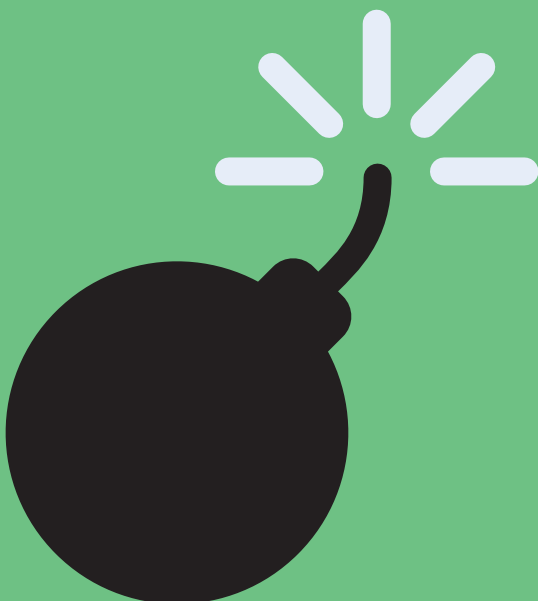
Achtergrondkennis	Achtergrondkennis – kennis is oorzaak, gevolg en voorspeller van begrijpend lezen. We kennen sinds de jaren '80 van de vorige eeuw de belangrijke rol van (voor)kennis voor tekstbegrip. Het is vanuit het perspectief van leesbegrip belangrijk dat vanaf jonge leeftijd kennis wordt opgebouwd. De kerndoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (34 t/m 53) dienen in samenhang te worden aangeboden. Er wordt langere tijd aan een onderwerp gewerkt en binnen dit onderwerp veel gelezen.
Technisch lezen	Technisch lezen – De correlatie tussen technisch – en begrijpend lezen neemt in de loop van de basisschoolperiode af. In groep 3 is deze 0,7; in groep 8 vrijwel 0. Toch is het belangrijk dat leerlingen vlot en foutloos leren lezen, zodat technisch lezen geen belemmering vormt binnen effectief leesonderwijs. Het is van belang om in een doorgaande lijn van kinderen vlotte lezers te maken. Fonologisch en fonemisch bewustzijn spelen hierbij een belangrijke rol. IJkpunten in de ontwikkeling zijn de toetsen E3 en E5. Zijn de leerlingen op dat moment op niveau en zijn er gerichte interventies gedaan om van alle leerlingen vlotte lezers te maken. Binnen effectief leesonderwijs is technisch lezen voorwaardelijk.
Woordenschat	Woordenschat – Leerlingen hebben een goede woordenschat nodig om een tekst te kunnen begrijpen. Die woordenschat bouwt zich het snelst en effectiefst op door met rijke teksten te werken en rijk taalgebruik te gebruiken binnen thematisch onderwijs. Door een langere periode aan een onderwerp te werken bouwen leerlingen sneller en effectiever hun woordenschat op dan door geïsoleerde activiteiten. Zie: Expliciet woordenschatonderwijs voor alle leerlingen? (Van Koeven & Smits, 2021).
Leesstrategieën en tekststructuur	Leerstrategieën/tekststructuren – Het is van belang om leerlingen te instrueren over het inzetten van strategieën voor, tijdens en na het lezen. Ook is het belangrijk om leerlingen te laten zien hoe je tekstbegrip kan controleren dan wel herstellen. Het is helpend om voor, tijdens en na het lezen vragen te stellen en zicht te hebben op wat voor soort tekst je leest. Dit hoeft niet in afzonderlijke lessen te worden besproken, maar kan tijdens de lessen effectief leesonderwijs ter sprake komen.
Lezen, praten en schrijven combineren	Lezen, praten en schrijven combineren – Voor beter tekstbegrip is het belangrijk dat leerlingen niet alleen lezen, maar ook praten en schrijven over de tekst. Dit komt met name minder goede lezers ten goede en het versterkt tekstbegrip. Het koppelen van de leerlijn schrijven aan effectief leesonderwijs is hierbij een optie.
Motiverende leesomgeving	Motiverende leesomgeving – Voor jonge leerlingen en zwakke lezers geldt over het algemeen dat leesplezier pas volgt wanneer de leesvaardigheid tot een voldoende niveau is ontwikkeld. Er zijn aanwijzingen dat keuzevrijheid bij het kiezen van teksten en boeken en programma's ode gericht zijn op sociale verbondenheid (praten/discussiëren in de klas over boeken/verhalen) een positief effect hebben op leesbegrip. Keuzevrijheid kan gewaarborgd worden door een rijk aanbod van boeken, teksten e.d. in de klas.

Voorbeeld 2: Verkeerde diagnose

Een kind in groep 3 kampt met moeilijkheden bij het articuleren van bepaalde klanken en loopt achter op zijn klasgenoten. De leerkracht past een intensieve interventie toe die eerder succesvol was gebleken in het bevorderen van de mondelinge taalvaardigheid. Na enkele maanden blijkt echter dat alle inspanningen geen enkel resultaat hebben opgeleverd wat betreft de uitspraak van klanken en woorden. Tijdens een toevallig doktersbezoek wordt ontdekt dat de articulatieproblemen van het kind niet te wijten zijn aan een taalprobleem, maar aan een fysiek probleem: het tongriempje van het kind is te kort. Nu de juiste diagnose is gesteld, kan het kind een passende behandeling volgen bij de logopedist om het tongriempje op te rekken, wat uiteindelijk leidt tot het verdwijnen van de articulatieproblemen.

2.3 Onderscheid oorzaak en gevolg

Bij het formuleren van een probleemdefinitie is het belangrijk om onderscheid te maken tussen diagnose van oorzaak en het detecteren van de signalen. De vastgestelde signalen (paragraaf 2.2) wijzen vaak aan dat de ontwikkeling van de leerlingen niet optimaal verloopt (Detect). Deze signalen zijn in veel gevallen het gevolg van een dieperliggende oorzaak. Het is daarom zaak om de achterliggende oorzaak (zie Voorbeeld 2 over het tongriempje). Het is daarom zaak om de achterliggende oor-

zaak te onderzoeken (Diagnose). Waarom functioneert een leerling niet optimaal? Welke verschillende oorzaken zijn er mogelijk? De mogelijke oorzaken leg je vast in hypothesen (Box 3). Het is belangrijk om dit te doen voor je aan de slag gaat met de data (paragraaf 2.3). Ze geven je een inzicht in welke data je nodig hebt.

Box 3: Hypothesen opstellen

De mogelijke oorzaken van je vermoedens vat je samen in hypothesen. Door alvast goed na te denken wat de mogelijke oorzaken zijn, kan je straks gericht aan de slag om die vermoedens met data te bevestigen of ontkrachten. Bijvoorbeeld, het kan zijn dat je merkt dat begrijpend leesresultaten in groep 5 teruglopen. Dit zou kunnen liggen aan een onvoldoende technisch leesniveau, de didactische vaardigheden van de leerkracht, een methode die tekortschiet of gedragsproblemen in de klas. Dit kan in de volgende stap met data worden onderzocht. Bij het opstellen van hypothesen moet je de volgende richtlijnen in acht nemen:

» **Je hypothese is meetbaar**

Het moet mogelijk zijn om uit te zoeken of je vermoedelijke oorzaak daadwerkelijk klopt. Denk dus altijd na hoe je dit vermoeden zou kunnen onderzoeken.

» **Je hypothese sluit aan bij het vermoeden dat je geformuleerd hebt**

Bekijk kritisch of de hypothese die je formuleert wel echt een oorzaak is van het probleem dat je gesignaleerd hebt. Misschien spelen er nog meer problemen, maar focus nu op de oorzaken van het probleem dat op tafel ligt.

» **Je hypothese is gebaseerd op waarneming en/of literatuur**

Zorg dat je hypothese niet zomaar uit de lucht komt vallen. Je loopt dan het risicoodeloos veel hypothesen op te stellen die waarschijnlijk onjuist zijn. Het kan zijn dat collega's iets is opgevallen wat mogelijk verband houdt met het probleem. Een andere mogelijke bron is vakliteratuur. Denk aan onderwijsbladen of websites zoals onderwijskennis.nl. Je kunt hier lezen over mogelijke oorzaken van veelvoorkomende problemen. Probeer dit niet te snel terzijde te schuiven omdat je denkt dat het op je school toch anders werkt maar onderzoek of dit op jouw school misschien ook een mogelijke oorzaak zou kunnen zijn.

Praktische uitwerking: Vermoedens

Na deze stap zou je de volgende zin moeten kunnen aanvullen:

Wij merken dat _____ [aanleiding].

Voorbeeld:

Wij merken dat leerlingen met een migratieachtergrond meer moeite hebben met het lezen van teksten en het maken toetsopgaven voor het vak begrijpen lezen.

Naar: Education Endowment Foundation (2013). The DIY Evaluation Guide.

Voorbeeld 3: Assumpties over het onderwijs

Waar of niet waar: Jongens zijn beter in wiskunde dan meisjes?

Velen zullen hier 'waar' op antwoorden. Het antwoord is echter 'niet waar'. Onderzoek in 86 landen wijst namelijk uit dat er in de meeste landen geen verschillen tussen jongens en meisjes bestaan. In sommige Westerse landen doen de jongens het iets beter, maar er zijn ook landen waarin de meisjes hoger scoren. De assumptie dat jongens beter zijn in wiskunde dan meisjes is een gevolg van sociale en culturele factoren, maar wordt niet ondersteund door data.

Kane & Mertz (2012); Everett & Madora (2011); Stoet & Geary (2012).

2.4 Onderzoek je vermoedens met data

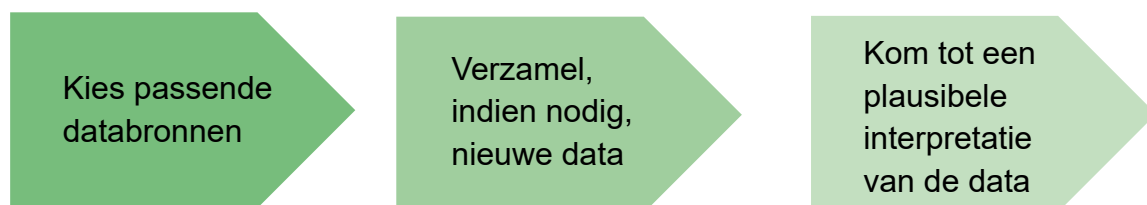
Waarom heb je data nodig?

Onder data verstaan we gestructureerde informatie en gegevens die systematisch worden verzameld en georganiseerd. Data zijn een belangrijk hulpmiddel bij de probleemdefinitie. Wanneer beslissingen in het onderwijs gebaseerd worden op niet-geteste vermoedens, ligt er een groot gevaar op de loer. Assumpties blijken immers niet altijd te kloppen, wat de kans op het maken van een verkeerde beslissing vergroot. Het testen van de assumpties met data is dus cruciaal.

Met behulp van data wordt het verbetervraagstuk concreet en meetbaar gemaakt en wordt het nader onderzocht. Op deze manier kan je zowel het signaal (bestaat het probleem zoals we het vermoeden?) als de diagnose (wordt onze vermoedelijke oorzaak bevestigd?) controleren. Het gaat erom dat er bewijs wordt verzameld. Dit bewijs dient twee doelen:

1. Het maakt inzichtelijk of er daadwerkelijk een verbeterpunt is in de ontwikkeling van de leerling(en) en voor welke (groepen) leerlingen dat geldt. Hierdoor kan je vaststellen of het prioriteit heeft en waar, bij wie en wanneer het vooral voorkomt.
2. Het biedt de mogelijkheid om de ontwikkeling van het geïdentificeerde verbeterpunt te volgen. Daarnaast biedt het handvatten om een aanpak te monitoren en te zien hoe het probleem zich vóór en ná de interventie ontwikkelt: neemt het probleem af of toe gedurende de tijd?

Datagebruik ter ondersteuning van de probleemdefinitie is op te delen in drie stappen. In onderstaande paragrafen worden deze stappen verder toegelicht.

Kies passende databronnen

Om een probleem in de ontwikkeling van de leerlingen meetbaar te maken gebruik je instrumenten. Er zijn veel mogelijke instrumenten, die verschillende relevante kenmerken in beeld kunnen brengen. In Tabel 2 zijn een aantal veelgebruikte meetinstrumenten opgesomd, inclusief de voor- en nadelen en situaties waarin het relevant is om dit het instrument te gebruiken.

Als je een verbetervraagstuk wilt oplossen, is de keuze van het juiste instrument erg belangrijk. Bij het kiezen van een geschikt instrument moeten jij en je team allereerst overtuigd zijn dat het de relevante kenmerken van het verbetervraagstuk voldoende in beeld brengt. De verleiding is groot om een instrument te kiezen dat al gebruikt wordt op school. Als dit meetinstrument het probleem echter onvoldoende dekt of niet relevant is, kan de probleemverkenning en een eventuele interventie nooit naar tevredenheid worden uitgevoerd. Men zal dan blijven twijfelen of de situatie wel goed in kaart is gebracht, omdat het instrument niet relevant genoeg was.

Daarnaast is de keuze voor een geschikte databron afhankelijk van de vraag die de data beoogt te beantwoorden. Soms is het voldoende om de LVS-gegevens te analyseren of een aantal lesobservaties te doen. In andere gevallen is het misschien nodig om aanvullende data te verzamelen, door bijvoorbeeld vragenlijsten af te nemen bij leerlingen of leraren. In Tabel 3 staat een overzicht van welke databron je kan gebruiken bij welk type onderzoeksvraag.

Tabel 2. Voor- en nadelen van verschillende databronnen

	LVS-gegevens	Lesobservaties	Vragenlijsten	Interviews
Voordelen	Gegevens zijn reeds beschikbaar. Hierdoor zijn kosten relatief laag.	Goede manier om interactie tussen leerlingen en tussen een docent en de klas waar te nemen.	Gestandaardiseerde manier van informatie ophalen.	Mogelijkheid om problemen diep uit te vragen.
Nadelen	Niet alle vormen van ontwikkeling zijn goed te meten met de LVS-gegevens.	Kan subjectief zijn. Daardoor kan het moeilijk zijn om vergelijkingen tussen verschillende observaties te maken.	Voor sommige onderwerpen wil je misschien meer verdieping.	Kost erg veel tijd, zeker bij een grote groep mensen.
Gebruik	Vooraf waardevol voor het meten van ontwikkeling van basisvaardigheden.	Gedragsobservaties of evaluatie van implementatie.	Inventariseren van meningen en ervaringen.	Complexe problemen doorgronden.

Tabel 3. Databron op basis van onderzoeksvraag

	Casus	Vragenlijst	Implementatie/ pilot evaluatie	Effectstudie (non-random)	Effectstudie (random)	Systematische review
Is de interventie effectief?				*	**	***
Is de interventies kosteneffectief?				*	**	***
Hoe verloopt de implementatie?	*	*	**			***
Hoe werkt de interventie?	*	*	**		**	***
Is de interventie van belang?	*	**	**			**
Is de interventie gewenst?	*	**	**		*	***

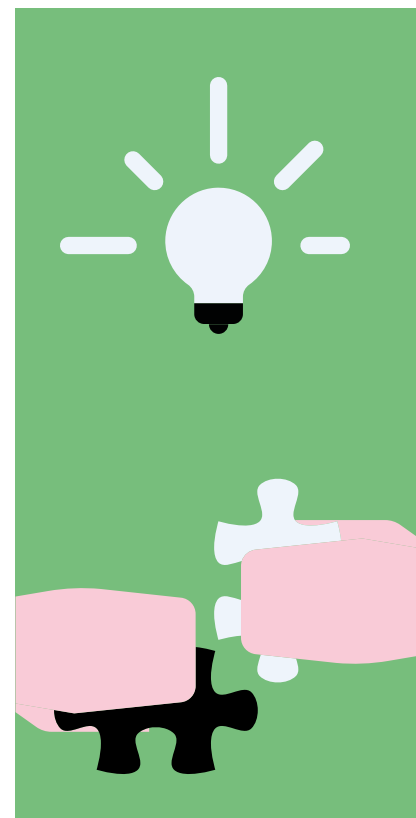
Vaak zijn er al vragenlijsten of andere meetinstrumenten beschikbaar uit eerder onderzoek. Het is dan wel belangrijk om te beoordelen of het instrument van voldoende kwaliteit is. Je kan dit bijvoorbeeld doen door te kijken of je de maker van het instrument vertrouwt. In Box 4 staat een aantal opties die je in elk geval kunt kiezen.

Verzamel, indien nodig, nieuwe data

Gebruik het instrument in de praktijk om regelmatig gegevens te verzamelen over je verbetervraagstuk. Doe dit op een systematische manier om de ontwikkeling van het verbeterpunt goed te kunnen volgen. De verzamelde gegevens registreer je bijvoorbeeld in je leerlingvolgsysteem.

Dataverzameling kan een tijdrovende bezigheid zijn. Maak daarom altijd een goede afweging. Interviews met alle personeelsleden leveren misschien veel gegevens op maar kosten ook veel tijd. Wellicht is het gebruik van gestandaardiseerde vragenlijsten voldoende om je vraag te beantwoorden. Dat scheelt veel tijd.

Bij het kiezen van bestaande of verzamelen van nieuwe data is het altijd belangrijk om kritisch te zijn op de kwaliteit van de data. Box 5 bevat beschrijvingen van de belangrijkste kwaliteitskenmerken die in acht moeten worden genomen.

Box 4: Betrouwbare instrumenten

- » Gerenommeerde instituten als de OESO (van o.a. PISA) en IEA (van o.a. PIRLS en TIMSS) maken veel vragenlijsten over allerlei onderwerpen die in de meeste gevallen vrij beschikbaar zijn op internet.
- » De vragenlijsten die voor het PEIL-onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs gedaan worden, zijn terug te vinden in de technisch rapporten en goed te gebruiken om leesmotivatie, leesattitude, leesgedrag en leesvertrouwen te meten in de bovenbouw van het basisonderwijs (<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/themarapporten/2022/12/13/peil-leesvaardigheid-einde-basisonderwijs-en-speciaal-basisonderwijs-2020-2021>)
- » Hulp vragen bij wetenschappers. Wetenschappers zijn vaak bereid hun kennis en kunde te delen met de werkpraktijk en kunnen je ondersteunen bij je zoektocht naar het juiste instrument.
- » Nederlandse database met meer dan 800 instrumenten beoordeeld door psychologen, de COTAN-documentatie (<https://www.cotandocumentatie.nl/>). Ook hierin kan je op zoek gaan naar instrumenten.
- » Een scan voor het realiseren van een effectieve leesaanpak: https://www.lezeninhetpo.nl/wp-content/uploads/2022/10/Formulier_DEF-V-sept2022.pdf
- » Vrij op het internet zoeken naar instrumenten en kijken of je literatuur kan vinden die de betrouwbaarheid en de validiteit van het instrument bespreekt. Pas op dat je niet verzandt in hele specialistische wetenschappelijke literatuur.

Bron: Institute for Effective Education (2019). Engaging with evidence.

Kom tot een plausibele interpretatie van de data

Na de dataverzameling volgt de interpretatie van de data. Tijdens deze stap analyseer je wat het verbeterpunt precies is en bij wie het voorkomt. Zorg hiervoor allereerst dat alle gegevens op één plek komen te staan, bijvoorbeeld in je leerlingvolgsysteem, Excel of (voor de fanatiekelingen) in statistische software (zoals R/Rstudio/Stata/JASP). Het gaat niet alleen om de gegevens opgehaald met het instrument, maar alle relevante gegevens, zoals leeftijd of thuissituatie die in de administratie van de school staan.

Box 5: Datakwaliteit

Betrouwbaarheid

Een instrument is betrouwbaar wanneer het consistent hetzelfde meet, bijvoorbeeld over tijd, bij verschillende groepen leerlingen of tussen beoordelaars. Als een probleem tussen twee tijdstippen niet verandert, dan zou het instrument ook twee keer hetzelfde resultaat moeten opleveren.

Bias

Bias betekent dat externe factoren een uitkomst verstoren. Als een persoon tijdens een interview bijvoorbeeld sociaal wenselijke antwoord geeft, kunnen de antwoorden vertekend zijn en kan er sprake zijn van bias.

Validiteit

Een meting is valide wanneer je daadwerkelijk meet wat je wilt meten en niet iets wat daarop lijkt. Bijvoorbeeld, doorzettingsvermogen en motivatie hebben veel overeenkomsten, maar er zijn ook verschillen. Als je motivatie wilt meten, dan moet je zeker weten dat je motivatie meet en niet doorzettingsvermogen.

Vervolgens ga je op zoek naar patronen in de data. Je vergelijkt bijvoorbeeld de gemiddelde scores (van toetsen of metingen) tussen leerlingen in verschillende leerjaren of groepen. Het is ook mogelijk om te kijken of het probleem zich met name voordoet in een bepaalde periode of op een bepaald (vaardigheids)gebied. Door deze analyse vorm je een completer beeld van het probleem en krijg je een idee op welk gebied of op welke leerlingen de aanpak zich moet richten. Deze analyse kan best ingewikkeld zijn, het is daarom raadzaam om een team op te richten met collega's om gezamenlijk aan het de oplossing van het verbetervraagstuk te werken op basis van data (voor meer informatie over datateams, zie de [Datateam@methode](#) van de Universiteit Twente).

Op basis van de interpretatie van je data definieer je het probleem (Detect) en breng je mogelijke oorzaken in kaart (Diagnose). Dit is een goed moment om je bevindingen te delen. Het liefst met mensen die het niet altijd met je eens zijn en die misschien andere interpretaties kunnen aandragen. Door kritisch te kijken naar je eigen data en analyses weet je waar de zwaktes zitten en welke alternatieve oorzaken er kunnen zijn voor je probleem. Kortom, het helpt je om tot een zinvolle en scherpe probleemdefinitie te komen. Hou wel in je achterhoofd dat alle vormen van data zwaktes hebben en dat er altijd meerdere interpretaties mogelijk zijn. Het hoeft niet

zo te zijn dat je nergens meer over twijfelt of er geen andere interpretatie meer mogelijk is. In Box 6 staan vragen die kunnen helpen bij het bespreken van de analyse met een kritische collega.

Box 6: Een kritische blik op je data en analyse

- » Zitten er biases in de data die de interpretatie van de data kunnen beïnvloeden?
- » Zitten er belangrijke gaten in je data? Dingen die je niet hebt kunnen meten? Zo ja, vul je die gaten op met eigen interpretaties en generalisaties?
- » Heb je de beste beschikbare data gebruikt? En is in het geval er meerdere databronnen de beste data als basis gebruikt voor je interpretaties?
- » Wat zijn alternatieve interpretaties van de data?

Bron: Education Endowment Foundation (2019). Putting Evidence to Work: A School's Guide to Implementation.

Praktische uitwerking: Probleemdefinitie

Na deze stap zou je de volgende zinnen moeten kunnen aanvullen:

Het bewijs dat is verzameld met _____ [instrument]
laat zien dat _____ [het geoperationaliseerde verbeterpunt]
en dat dit vooral zo is sinds/tussen/voor _____ [tijdstip/doelgroep/
subonderdeel]

Voorbeeld:

Het bewijs dat is verzameld door naar de Rapportage op basis van LVS-gegevens uit het Nationaal Cohortonderzoek Onderwijs te kijken zien we dat de leer groei van het afgelopen halfjaar laat zien dat leerlingen met een migratieachtergrond op onze school op het onderdeel begrijpend lezen een lagere leer groei hebben dan het landelijk gemiddelde.

3. Doelstelling

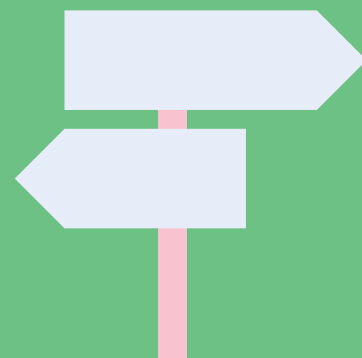
3.1 Stel realistische doelen

Als het verbetervraagstuk eenmaal inzichtelijk is, kan je doelen gaan stellen. Het stellen van doelen draagt bij aan betere prestaties. Door je doelen duidelijk te specificeren, vergroot je de kans om deze ook daadwerkelijk te behalen. Hierbij is het van belang dat je je doelen realistisch houdt. De gekozen einddoelen mogen naar hoge verwachting zijn, maar moeten wel haalbaar blijven binnen de schoolcontext.

3.2 Maak een tijdsinschatting

Bij het stellen van doelen is het belangrijk dat je rekening houdt met de hoeveelheid tijd die beschikbaar is om het gestelde doel te bereiken. Als je korte termijn doelen stelt, zijn andere interventies kansrijk dan wanneer je op lange termijn resultaat wilt hebben (zie [toolkit Extra Lessen](#)).

Stel je wil aan de slag met de leesmotivatie van leerlingen in je klas omdat deze erg laag is. Je kan de leesmotivatie verhogen door gedurende een langere tijd aan een aantrekkelijk thema te werken (zie bouwsteen 1 Kenniswaaier Effectief leesonderwijs), door de leesomgeving aantrekkelijk in te richten (inclusief een aantrekkelijk en uitdagend aanbod van teksten: zie bouwsteen 2 Kenniswaaier Effectief leesonderwijs) en doordat leraren goed op de hoogte zijn van jeugdliteratuur, zodat zij boeken kunnen selecteren (om bijvoorbeeld voor te lezen), boeken enthousiast kunnen promoten en leerlingen adequaat kunnen helpen bij hun boekkeuze. Het kan een tijd duren voordat de intrinsieke motivatie van de leerlingen verhoogt. Houd dus goed rekening met de beschikbare tijd die je hebt bij het stellen van je doelen.

3.3 Bepaal het meetinstrument

Als je je doelen hebt gesteld, is het belangrijk om deze ook meetbaar te maken. Een meetbaar doel stelt je namelijk in staat om te controleren of de gestelde doelen bereikt zijn. Je kan hiervoor terugrijpen op de data die je gebruikt hebt om het verbetervraagstuk in kaart te brengen (Hoofdstuk 2). Als je bijvoorbeeld voor het eind van het schooljaar wilt bereiken de technische leesvaardigheid van groep 3 leerlingen sterk verbeterd, bedenk dan ook hoe je dat gaat meten. Je kan bijvoorbeeld kiezen voor de Cito E-3 toets als meetinstrument en als doel stellen dat 90% van de leerlingen een niveauwaarde tussen I en III moet scoren.

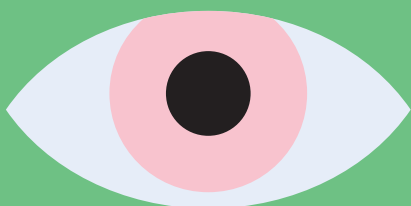
Praktische uitwerking: Doelstelling

Na deze stap zou je de volgende zinnen moeten kunnen aanvullen:

We zouden graag voor _____ [eindtijdstip]
willen bereiken dat _____ [doel],
gemeten via _____ [instrument]

Voorbeeld:

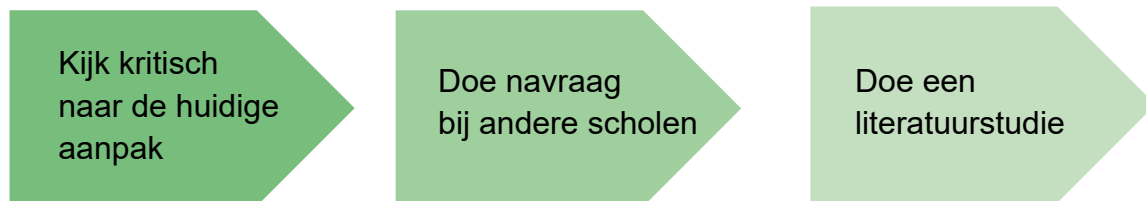
We zouden graag willen dat voor het einde van schooljaar 2024-2025 bereiken dat vanaf groep 4 driekwart van de leerlingen met een migratieachtergrond tussen I en III scoren, gemeten via de graadmeter LOVS begripvend lezen.

4. Op zoek naar de oplossing

4.1 Stap voor stap

Nu er een duidelijke probleemdefinitie op tafel ligt met een heldere doelstelling is het tijd voor de designfase van het 5D-model, waarin op zoek wordt gegaan naar een passende oplossing. Ook hier is het belangrijk om je te realiseren dat je energie, tijd en geld maar één keer in kunt zetten. Voordat je op zoek gaat naar nieuwe aanpakken kijk je eerst kritisch naar de implementatie van de huidige aanpak en doe je navraag bij andere scholen naar hun aanpakken.

4.2 De huidige aanpak

Voordat je op zoek gaat naar nieuwe aanpakken om je verbetervraagstuk op te lossen, is het zaak om de huidige aanpak te analyseren. Waarom werkt de huidige aanpak niet? Wellicht is het niet nodig om een nieuwe aanpak in te voeren maar kan het probleem worden opgelost door de huidige aanpak aan te scherpen of beter uit te voeren. Allereerst ga je na of de huidige aanpak aansluit bij wat het wetenschappelijke bewijs als effectief en succesvol beschrijft (zie paragraaf 4.4 voor tips over het uitvoeren van een literatuurstudie). Daarnaast moet de implementatie van de aanpak op jouw school worden onderzocht. Dit kan gedaan worden door middel van lesobservaties en interviews met betrokken leerkrachten. Vragen die een leidraad kunnen vormen tijdens dit onderzoek zijn te vinden in Box 7.

Box 7: Hoe verloopt de implementatie van de huidige aanpak?

- » Wordt de aanpak op de juiste wijze uitgevoerd?
- » Zijn er in het team verschillen in de wijze van uitvoering?
- » Welke knelpunten ervaren leerkrachten?
- » Wat gaat goed en willen leerkrachten graag behouden?
- » Welke kansen voor verbetering zijn er?
- » Welke randvoorwaarden spelen een rol? In hoeverre is hieraan voldaan?

Bron: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (2022). Leidraad werken aan onderwijsverbetering.

4.3 Doe navraag bij andere scholen

Als je concludeert dat de huidige aanpak tekortschiet, kan je op zoek naar een alternatieve aanpak die beter aansluit bij het verbetervraagstuk dat je geïdentificeerd hebt. Hoe doe je dat? Een startpunt kan zijn om bij andere scholen navraag te doen. Hebben zij in het verleden vergelijkbare problemen ervaren? Zo ja, hoe hebben ze dat opgelost? Het is niet altijd nodig het wiel opnieuw uit te vinden. Door navraag te doen bij andere scholen kan je veel tijd besparen. Als blijkt dat andere scholen goede resultaten hebben bereikt met een aanpak kan je veel van hun ervaringen leren.

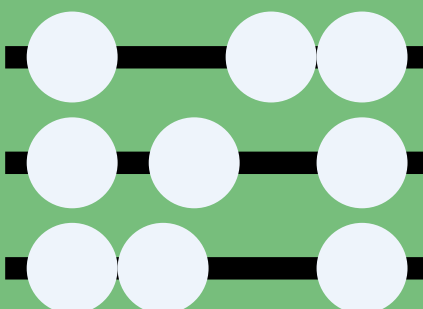
4.4 Een literatuurstudie: hoe doe je dat?

Hoe vind je mogelijke aanpakken en bewijs voor hun effectiviteit? Er zijn verschillende overzichten, handreikingen en toolkits beschikbaar op basis van onderzoek die je kunnen helpen een bestaande aanpak te kiezen of een nieuwe aanpak op je eigen school te ontwikkelen. Deze documenten komen van instellingen in Nederland en het buitenland. Hiermee kan je zien welke kennis beschikbaar is over bepaalde thema's (bijvoorbeeld effectieve inzet van extra lessen of ouderbetrokkenheid), en welke interventies in een bepaalde context voor een bepaalde groep leerlingen (meestal leerlingen met een ontwikkelingsachterstand) onderzocht zijn. We lichten de belangrijkste toe in Box 8.

Voorbeeld 4: Lesobservatie op de Alan Turingschool

We leggen in onze school veel klassenbezoeken af. Het is belangrijk om te zien wat er in de klassen gebeurt en of de afspraken die we als team met elkaar gemaakt hebben terug te zien zijn bij de leraren. Het geeft ons informatie over de ontwikkeling van de school, de kwaliteit van de vakmensen en we kunnen zien welke coaching of begeleiding een leraar nodig heeft om de volgende stap te zetten in zijn of haar ontwikkeling. Bovendien is het afleggen van klassenbezoeken fijn, want het is een genot om vakmensen in actie te zien. Zo zaten we laatst achter in de klas bij onze collega Arjen, leraar in groep 4. In zijn groep behandelde hij het thema De Romeinen. Hij las met de leerlingen een tekst over de muur die Hadrianus liet bouwen als onderdeel van de Romeinse Limes, en die als bescherming diende tegen binnenvallende stammen. De muur staat in het noorden van wat nu Engeland heet. Vooraf stelde Arjen vragen over het thema en gingen de leerlingen met elkaar in gesprek. Een van de leerlingen stelde hierna de vraag of de muur van Hadrianus en de Chinese Muur – die tijdens een eerder thema aan bod was gekomen – een relatie met elkaar hadden. In plaats van antwoord te geven op deze vraag, stelde Arjen voor om hier een leesvraag van te maken. Uit literatuur is namelijk bekend dat leesvragen de betrokkenheid bij het lezen stimuleren en bevorderend zijn voor het begrip (Houtveen et al., z.j.). Vervolgens las hij de tekst met de leerlingen volgens de aanpak die wij voorstaan en werden diverse inhoudelijke aspecten van de tekst besproken. De les verliep vlot en de leerlingen deden goed en geconcentreerd mee aan de leesactiviteit.

Bron: De school als werkplaats, 2022

$$1 + 1$$

Voorbeeld 5: achterstanden fonemisch bewustzijn kleuters

Je hebt vastgesteld dat een aantal kleuters achterblijft met fonemisch bewustzijn. Deze kinderen komen in de problemen zodra ze in groep 3 aan het technisch leesproces beginnen en je bent daarom op zoek naar een aanpak om deze leerlingen te ondersteunen.

Op onderwijskennis.nl zoek je op 'fonemisch bewustzijn'. Je komt terecht bij onderbouwde handvatten en kennis uit onderwijsonderzoek die je op weg helpen. Je leest bijvoorbeeld wat werkt in leesonderwijs aan laaggeletterde anderstalige jongeren?

4.5 Hoe betrouwbaar is bewijs?

Alle databanken uit Box 8 geven ook aan hoe betrouwbaar het bewijs is. Ze laten op een schaal (meestal van 1 tot 5) zien hoeveel bewijs er is dat een aanpak werkt. Dat doen ze op basis van onderzoek dat uitwijst of een bepaalde aanpak in het verleden effectief is gebleken. Kijk altijd goed hoeveel bewijs er is voor een aanpak. Is er nog weinig onderzoek gedaan? Dan is het onzeker of de aanpak het gewenste effect heeft. Hoe meer bewijs er is dat een interventie werkt, hoe groter de kans is dat die op jouw school effect zal sorteren. Box 9 bevat meer uitleg over verschillende vormen van bewijs.

4.6 Haalbaarheid

Na het identificeren van veelbelovende aanpakken is het belangrijk om kritisch te kijken of deze aanpakken daadwerkelijk haalbaar zijn binnen jouw school. Bijvoorbeeld, als een programma veel inzet van personeel vraagt terwijl je die mensen op dit moment binnen jouw school niet hebt, kun je je afvragen of dit de juiste aanpak is in jouw schoolcontext. In Box 10 staan vragen die je kunnen helpen om de haalbaarheid te bepalen.

Box 8: De belangrijkste kennisbronnen over het onderwijs

Stichting Lezen

De website lezeninhetpo.nl van Stichting Lezen en SLO biedt leraren in het basisonderwijs alle informatie die ze nodig hebben om goed lesonderwijs te geven; de site belicht zowel onderzoek, beleid als praktijk.

Interventiekaart verbetering basisvaardigheden

Deze interventiekaart bevat aanpakken die in de praktijk bewezen effectief (*evidence-informed*) zijn om de basisvaardigheden bij leerlingen te verbeteren. Uw school kan hieruit een aanpak kiezen voor de basisvaardigheden taal, rekenen en wiskunde, digitale geletterdheid en burgerschap.

Onderwijskennis.nl

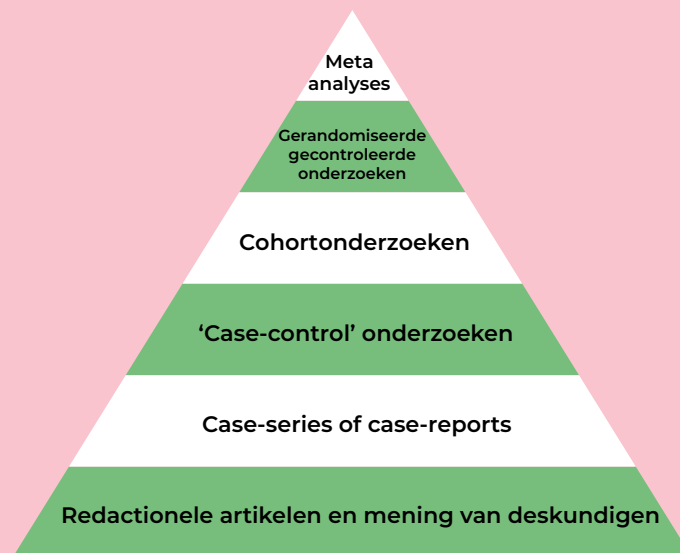
Op deze website wordt wetenschappelijke kennis over onderwijs samengebracht. Er is informatie terug te vinden over zowel cognitieve als sociaal-emotionele ontwikkeling en voor alle onderwijsniveaus. Voor het vinden van veelbelovende aanpakken zijn vooral de toolkits interessant. De toolkits geven korte beschrijvingen van aanpakken die op basis van wetenschappelijk onderzoek veelbelovend zijn. Via de toolkits krijg je snel overzicht van de inhoud van de aanpak, de kosten en het onderzoek dat ernaar gedaan is. Tips voor het gebruik van de toolkits vind je op <https://www.onderwijskennis.nl/over-de-toolkits>.

Ook in het buitenland zijn een aantal goede databanken met veelbelovende aanpakken beschikbaar. Hoewel die aanpakken niet altijd een op een toepasbaar zijn in de Nederlandse context, kunnen ze een belangrijke bron van inspiratie vormen. Goede Engelstalige voorbeelden zijn de toolkits van het [Education Endowment Foundation](https://www.educationendowmentfoundation.org.uk), What Works Clearinghouse en [Thomas Fordham institute](https://www.thomasfordham.com).

Box 9: De piramide van bewijs

Bij de zoektocht naar interventies en wetenschappelijk bewijs is het goed om onderscheid te maken tussen verschillende soorten onderzoeken. De piramide van bewijs kan je helpen dit onderscheid te maken. Onderaan de piramide staan meningen, anekdotes en ideeën. Hoewel interessant, zullen zij weinig zeggen over effectiviteit van een aanpak. Bovenaan de piramide staan gerandomiseerde effectenstudies en systematische overzichtsstudies. In gerandomiseerd effectonderzoek worden de resultaten van kinderen die een aanpak gevolgd hebben vergeleken met een vergelijkbare groep kinderen die de aanpak niet gevolgd hebben. Op die manier wordt met een zo groot mogelijke zekerheid vastgesteld of de aanpak de gewenste resultaten heeft. Systematische overzichtsstudies vatten de resultaten van verschillende effectonderzoeken rond een aanpak of thema samen. Andere vormen van onderzoek, zoals kwalitatieve studies waarin gebruik gemaakt wordt van interviews en gesprekken zijn zeer waardevol als je een probleem goed wilt begrijpen. Ze staat echter lager in de piramide van bewijs omdat ze minder geschikt zijn om met zekerheid vast te stellen of een aanpak de gewenste effecten heeft.

Bewijsniveaus

Bron: European Patients Academy Toolkit: Evidence-based medicine.

Box 10: Haalbaarheid

- » Sluit de aanpak helemaal aan bij het geïdentificeerde probleem?
- » Is het waarschijnlijk dat de aanpak de situatie op school gaat verbeteren?
- » Sluit de filosofie van de aanpak aan bij de filosofie van de school?
- » Hoe enthousiast is het personeel om met de aanpak aan de slag te gaan?
- » Is het personeel in staat om de aanpak goed uit te voeren? Zo niet, kunnen we training bieden om ze bij te scholen?
- » Zijn we in staat de bestaande structuren, zoals werkvormen, roosters en team meetings, af te stemmen op de nieuwe aanpak?
- » Zijn er taken die we kunnen of moeten stoppen om tijd, ruimte en inzet vrij te maken voor de nieuwe aanpak?

Bron: Education Endowment Foundation (2019). Putting Evidence to Work: A School's Guide to Implementation.

Praktische uitwerking: Op zoek naar de oplossing

Na deze stap zou je de volgende zinnen moeten kunnen aanvullen:

We gaan de aanpak _____ [naam aanpak] implementeren.
Volgens _____ [databron] blijkt deze aanpak effectief, omdat
_____ [bewijs].

Voorbeeld:

We gaan de aanpak voor effectief leesonderwijs implementeren. Het verbeteren van leesbegrip vraagt om de inzet van verschillende principes; niet los van elkaar, maar in samenhang. Volgens Onderwijskennis.nl blijkt deze aanpak effectief, omdat leerlingen na deze interventie onder andere meer vooruitgaan op basis van dieper tekstbegrip.

5. Implementatieplan

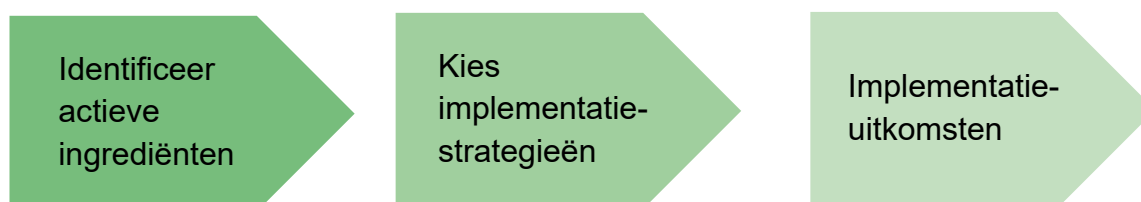
5.1 Randvoorwaarden voor implementatie

Een idee kan goed zijn op papier, maar de uitwerking ervan maakt het verschil. Als de keuze voor een passende aanpak is gemaakt, is het zaak om deze efficiënt te implementeren. Een van de randvoorwaarden voor een succesvolle implementatie is om het te behandelen als een lopend proces. Het begint al ruim voordat gestart wordt met de aanpak en duurt tot lange tijd daarna. De implementatietijd hangt af van verschillende factoren, zoals de complexiteit van de interventie en de schoolcontext. Genoeg tijd voor de implementatie is cruciaal. Scholen kunnen daarom beter kiezen voor minder interventies waar ze hun volledige aandacht aan kunnen schenken, dan voor veel simultane projecten waar niet genoeg tijd en aandacht voor is.

Een andere randvoorwaarde is een faciliterend schoolbestuur en schoolklimaat. De implementatie gedijt het best met toegewijd leiderschap. De schoolleiding kan met actieve ondersteuning en begeleiding de toon zetten voor een succesvolle implementatie. Ook faciliteert een veilig schoolklimaat, waar verandering wordt omarmt, het personeel zich op zijn gemak voelt en fouten gemaakt mogen worden, de implementatie van een aanpak.

5.2 Onderdelen implementatieplan

Er zijn geen vaste regels voor het schrijven van een implementatieplan en scholen zijn vrij om zelf de indeling te bepalen. Wel zijn de onderdelen in Box 11 leidend bij het schrijven van een implementatieplan. Het is dus van belang dat de drie onderstaande implementatie-elementen zorgvuldig worden gekozen. In Appendix 1 is een voorbeeld van een ingevuld implementatieplan te vinden.

Box 11: Onderdelen van een implementatieplan

- » Waarom is de interventie nodig? (Probleemdefinitie)
- » Wat houdt de implementatie in? (Actieve ingrediënten)
- » Hoe wordt het geïmplementeerd? (Implementatie-activiteiten)
- » Hoe wordt de implementatie gemeten? (Implementatie-uitkomsten)
- » Wat is het einddoel van de interventie?
- » Op wie en op welke manier heeft de interventie invloed?
- » Welke middelen zijn er nodig?
- » Welke externe factoren kunnen van invloed zijn?

Bron: Education Endowment Foundation (2019). Putting Evidence to Work: A School's Guide to Implementation.

Box 12: Richtlijnen voor het vaststellen van actieve ingrediënten

- » Kies de juiste specificiteit (niet te breed en niet te gedetailleerd)
- » Scheid het 'wat' (actieve ingrediënten) van het 'hoe' (implementatie activiteiten)
- » Betrek verschillende belanghebbenden
- » Zorg voor voldoende tijd en ruimte
- » Blijf onderzoeken en bijstellen

Bron: Education Endowment Foundation (2019). Putting Evidence to Work: A School's Guide to Implementation.

5.3 Actieve ingrediënten

De belangrijkste elementen van een interventie worden de 'actieve ingrediënten' genoemd. Een goede implementatie van deze actieve ingrediënten is de sleutel tot succes. Over het algemeen geldt: hoe duidelijker de actieve ingrediënten, hoe succesvoller de implementatie. Een goed gespecificeerde lijst actieve ingrediënten bevat alle essentiële principes en praktijken van de aanpak. Ze geven aan wanneer je tijdens de implementatie de teugels strak moet houden en wanneer je ze kan laten vieren. In Box 12 staan richtlijnen om de actieve ingrediënten te bepalen.

Idealiter worden de actieve ingrediënten grondig onderzocht en getest, maar dit is in veel schoolcontexten niet haalbaar. Een alternatieve manier om de actieve ingrediënten te bepalen is door van tevoren te beredeneren op welke manieren de implementatie moeizaam kan verlopen. Deze manier van beredeneren laat zien op welke elementen het mis kan gaan, waardoor duidelijk wordt wat cruciale onderdelen zijn voor een goede implementatie. Uiteraard zijn er grenzen aan de precisie waarmee actieve ingrediënten van tevoren vastgesteld kunnen worden. Blijf gedurende de implementatie dus voldoende monitoren en stel bij indien nodig.

5.4 Implementatiestrategieën

Als de actieve ingrediënten van de aanpak bekend zijn, moeten de implementatiestrategieën worden gekozen. Dit zijn strategieën en methodes die tijdens het implementeren worden ingezet om de effectiviteit van de aanpak te waarborgen.

Eén enkele strategie is niet voldoende voor een succesvolle implementatie. Integendeel, verschillende doelgerichte strategieën zullen worden gecombineerd tot een op maat gemaakt pakket. De gekozen implementatiestrategieën moeten elkaar aanvullen; wanneer je bijvoorbeeld een monitorstrategie kiest om een aanpak te evalueren, zou een evaluatietraining een goede aanvulling zijn om de monitorstrategie te versterken.

Richt implementatiestrategieën vooral op het begrijpen en toepassen van de belangrijke componenten. Stem de implementatiemiddelen daarom af op de actieve ingrediënten en zorg voor voldoende tijd voor het plannen en onderhouden van de nodige structurele veranderingen op school.

Voorbeeld 6: Actieve ingrediënten van Success for All

Deze veelbelovende, brede aanpak wordt ingezet om taalachterstanden terug te dringen. In deze aanpak staat differentiatie centraal en zijn verschillende elementen cruciaal, waaronder:

- » Dagelijks 90 min taal- en leesprogramma
- » Tutoring
- » Ouderbetrokkenheidprogramma
- » Programmacoördinator
- » Verschillende instructieteams
- » Schoolbrede betrokkenheid en ondersteuning
- » Positief schoolklimaat
- » Training en coaching
- » Coöperatieve werkvorm
- » Verbinding met de maatschappij
- » Driemaandelijke toetsing en hergroepering

Bron: Mullender-Wijnsma et al. (2020). Implementatie en effecten van Success for All in Nederland.

5.5 Implementatie-uitkomsten

Scholen moeten regelmatig de voortgang en de kwaliteit van de implementatie beoordelen om deze te verfijnen. Hiervoor moet eerst gedefinieerd worden wat een goede implementatie precies behelst. Vervolgens moeten de beoogde implementatie-uitkomsten en de bijpassende meetmanieren worden vastgesteld, waarmee zowel de korte- als de langetermijnresultaten in kaart kunnen worden gebracht.

Een goed startpunt is het meten van de actieve ingrediënten van de aanpak (zie Voorbeeld 8: Mogelijke implementatie-uitkomsten). Hierbij is het van belang dat het monitorproces aansluit bij de dagelijkse schoolroutines, aangezien makkelijke en snelle meetmanieren beter geaccepteerd en uitgevoerd worden. Bij het vaststellen van de monitoringsinstrumenten wordt doorgaans gekeken naar vijf factoren: de betrouwbaarheid, de acceptatie, het bereik, de kosten en de uitvoerbaarheid.

Voorbeeld 7: Actieve ingrediënten pre-teaching

Pre-teaching is een interventie. Bij pre-teaching krijgen minder sterke leerlingen voor de les alvast uitleg over de lesstof. Op deze manier krijgen de kinderen twee keer instructie, wat een positief effect heeft op het zelfvertrouwen van de leerlingen en op de resultaten. Erik Meester heeft in zijn boek *Wetenswaardig* (2021) – dat gaat over curriculumontwikkeling – het volgende voorbeeld uitgewerkt, nadat hij een dag had meegedraaid bij Eva Kock, leraar van groep 1/2 van de Alan Turingschool.

Na aanvang van het spelen/werken verzamelden een paar leerlingen uit haar klas zich in een andere ruimte met nog wat leerlingen uit de andere kleuterklassen. Ik vroeg Eva wat daar de bedoeling van was. ‘Vanmiddag gaan we een nieuw boekje introduceren, *De bouwvakker* door Liesbet Slegers. Daar zitten aardig wat moeilijke woorden in en om het verhaal te begrijpen hebben de leerlingen ook al best wat achtergrondkennis nodig; kennis waarvan we twijfelen of die bij alle leerlingen al aanwezig is. Mijn collega verzorgt vandaag de pre-teaching voor deze groep leerlingen terwijl onze gezamenlijke klassenassistent toezicht houdt op haar klas.’ [...]

‘Je moet pre-teaching plannen en zichtbaar op je rooster hebben staan zodat het er niet bij inschiet. Het helpt natuurlijk enorm als je hierin de afstemming kunt vinden met je collega’s. Als je het structureel doet, heeft het zeker effect zoals je ongetwijfeld na een aantal weken al zult merken. De aanpak van de pre-teaching verschilt per context. Soms wordt het verhaal alvast in grote lijnen “voorverteld”, op andere lopen momenten kiezen we ervoor om de leerlingen alvast kennis te laten maken met de belangrijkste sleutelbegrippen, voor te stellen aan de personages van het boek of met concrete materialen – in het geval van *De bouwvakker* met gereedschappen – aan de gang te gaan. Het gaat erom dat we de leerlingen die kennisdrempel over willen helpen zodat ze later op de dag ook echt wat kunnen leren van de voorleesactiviteit.’

De mooie bijvangst van preventief werken is dat de leerlingen van Eva altijd ‘gewoon’ kunnen meedoen aan de klassikale activiteiten. Pre-teaching vindt altijd plaats op momenten dat andere leerlingen (grotendeels) zelfstandig bezig zijn. Dit ‘gewoon kunnen meedoen’ versterkt ook het vertrouwen in hun eigen kunnen; je voorkomt dat leerlingen het gevoel krijgen dat ‘het toch allemaal te moeilijk’ voor hen is. Je wilt ook niet het risico lopen op het verkorten of onderbreken van de reguliere instructiemomenten waardoor de leerling in een individueel onderwijsprogramma verzeild kan raken. Bovendien leren leerlingen ook veel van elkaar, waarmee het niveau van de hele klas omhoog gaat.

Bron: *De school als werkplaats*, 2022

Voorbeeld 8: Mogelijke implementatie-uitkomsten

Voor een succesvolle implementatie van [digitale prentenboeken](#) in de klas om het verhaalbegrip en de woordenschat van leerlingen te verhogen, zijn de volgende vijf elementen nodig:

1. Bepaal welke kinderen de digitale prentenboeken gaan lezen.
2. Tablet en koptelefoon.
3. Tijd om samen te kunnen lezen.
4. Ruimte voor het kind om te kunnen zitten.
5. Kies voor een prentenboek dat aansluit bij het thema in de klas.

Bij het monitoren van de implementatiekwaliteit kan per actief ingrediënt een implementatie-uitkomst worden gemeten. Hieronder staat een voorbeeld per element:

1. 90% van de doelgroep leerlingen zijn geselecteerd.
2. Er zijn er genoeg tablets en koptelefoons in de klas.
3. In sommige weken is er niet voldoende leestijd beschikbaar.
4. In de klas in een leeshoek om rustig te lezen.
5. De prentenboeken zijn afgestemd op de thema's die in het jaar aan bod komen.

Door het monitoren van de implementatie-uitkomsten kan worden bijgesteld op het selecteren van alle doelgroep leerlingen (uitkomst 1) en het inplannen van voldoende tijd voor het lezen van digitale prentenboeken (uitkomst 3).

Box 13: Checklist vóór de start van de implementatie

- » Is er een logisch en gespecificeerd implementatieplan?
- » Is er gedeeld begrip over de actieve ingrediënten en de implementatie?
- » Is de juiste combinatie aan implementatiestrategieën gekozen?
- » Kunnen de implementatie-uitkomsten worden vastgelegd?
- » Zijn de capaciteiten voor de implementatie juist beoordeeld?
- » Is het personeel klaar om de nieuwe aanpak te implementeren?

Bron: Education Endowment Foundation (2019). Putting Evidence to Work: A School's Guide to Implementation.

Nadat scholen weten wat en hoe ze gaan implementeren, is het tijd voor de laatste check: is het plan gereed is voor implementatie? Door de implementatiegereedheid te peilen, kan worden vastgesteld of de school goed genoeg is voorbereid en wat de sterke en zwakke punten van het implementatieplan zijn. Met de checklist in Box 13 kan worden nagegaan of de implementatie daadwerkelijk kan worden gestart of dat er aanpassingen nodig zijn. Als de implementatievereisten voor iedereen helder zijn, kan de uitvoerfase beginnen.

5.6 Professionalisering en vervolgcoaching

Het is belangrijk leraren zo toe te rusten dat zij in staat zijn om het onderwijs af te stemmen op de behoefte van de groep en de leerlingen in die groep. Daarbij is het belangrijk de vakinhoudelijke, pedagogische en vakdidactische vaardigheden van leraren te versterken. Het versterken van het vakmanschap leidt tot goede resultaten. Investeren in het vakmanschap, door onder meer goede coaching en begeleiding, is wat ons betreft het startpunt bij een inhoudelijke verbetering van het onderwijs. Het implementeren van effectief leesonderwijs verloopt stapsgewijs. De leraren oefenen, net als de leerlingen, in kleine stapjes. Om de invoering zo goed mogelijk te laten verlopen moet het hele team (leraren, de intern begeleider en schoolleiding) een basistraining volgen. Deze training kost tijd; ga ervan uit dat je er over de gehele periode van twee tot drie jaar 10 tot 15 uur voor uit moet trekken.

Praktische uitwerking: Implementatie

Na deze stap zou je de volgende template* moeten kunnen aanvullen:

Praktische uitwerking: Implementatie				
Interventie	____		Duur	____
Vaardigheid	____		Monitoring	____
Verantwoordelijke	____			
Probleemstelling	Actieve ingrediënten	Implementatie-strategieën	Implementatie uitkomsten	Eindoelen
____	____	____	____	____

*Een voorbeeld van een ingevulde versie voor de leesaanpak 'NELI' is te vinden in Appendix 1.

6. Monitoren en evalueren

Om vast te stellen welke resultaten de geïmplementeerde aanpak opbrengt, kan je de aanpak monitoren en evalueren. Dit is de Determinefase van het 5D-model. Hierin bepaal je of de interventie naar wens verloopt en hoe je deze kan bijstellen en verbeteren.

6.1 Monitoren versus evalueren

Door te monitoren kun je in kaart brengen of je je doel bereikt hebt. Daar geldt echter een kanttekening bij: je weet op deze manier niet of de uitkomsten ook echt door de interventie veroorzaakt zijn, of dat andere factoren daarin een rol spelen. Door te evalueren kun je deze conclusie wel trekken. Een evaluatie laat niet alleen zien of een doel bereikt is, maar vertelt ook of de uitkomst daadwerkelijk het gevolg is van de ingezette interventie – en of de interventie dus de tijd, moeite en het geld waard geweest is. Daarmee kan het verschil tussen een monitor en een evaluatie teruggebracht worden tot het verschil tussen de vragen: ‘Hebben we ons doel bereikt?’ en ‘Hebben we ons doel bereikt door deze interventie in te zetten?’

Binnen een school is monitoring de meest gekozen optie. Hiermee vind je een antwoord op eerste vraag, of je je doel bereikt hebt, is monitoring de beste optie. Bij een monitoring kijk je hoe en in welke mate een uitkomstmaat over een bepaalde tijd verandert. Je kijkt dus of bepaalde uitkomsten (zoals leesvaardigheid) ná de interventie verbeterd zijn. Dit kun je bijvoorbeeld doen door te kijken naar de toetscores op leesvaardigheid of begrijpend lezen. Daarbij is een cruciale kanttekening op z'n plek: een monitor kan niet aantonen of een interventie werkt. Leerlingen ontwikkelen zich namelijk vrijwel altijd naarmate de tijd verstrijkt, ook buiten de interventie om. Kortom: een verbeterde leesvaardigheid tijdens de interventieperiode is dus niet per definitie door de interventie veroorzaakt.

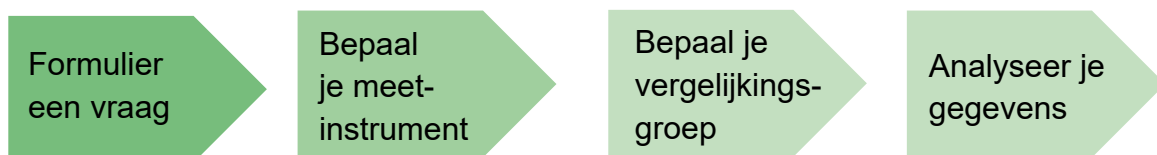
Wil je het antwoord op de tweede vraag, of het bereikte doel het gevolg is van de ingezette interventie, weten? Dan is evalueren de beste optie. Een evaluatie laat zien of het bereiken van het doel of de oplossing van het verbetervraagstuk daadwerkelijk het gevolg is van de interventie. Als je een interventie op groeps- of schoolniveau uitvoert, wil je immers zeker weten of deze het gewenste effect heeft. Echter, een evaluatie is een grootschaliger onderzoek wat niet altijd binnen één school kan worden uitgevoerd. Je kan hiervoor het beste samenwerken met wetenschappers.

Voorbeeld 9: Correlatie is geen oorzakelijk verband

Als een mogelijk onderwijsresultaat in verband wordt gebracht met een interventie, betekent dat nog niet dat de interventie het resultaat heeft veroorzaakt. Deze associatie of correlatie kan namelijk ook komen door toeval, of het kan zijn dat andere onderliggende factoren het resultaat veroorzaken.

Bijvoorbeeld: Na invoering van een nieuwe lesmethode verbeteren de resultaten van de leerlingen. We weten nu niet zeker of dit komt door die nieuwe lesmethode. Het is namelijk mogelijk dat leerlingen die de nieuwe lesmethode gebruiken, sowieso les krijgen van effectievere leerkrachten dan leerlingen die deze lesmethode niet gebruiken. Misschien ligt het verschil in resultaten dus eerder aan de onderliggende kwaliteit van de leerkrachten dan aan de nieuwe lesmethode. Ook is bekend dat nieuwe lesmethoden meestal de motivatie verhogen en daardoor op korte termijn een positief effect hebben. Dat maakt het moeilijk te zeggen of de betere resultaten werkelijk komen door de lesmethode zelf, of alleen doordat die nieuw is.

6.2 Monitoren en evalueren op school: hoe doe je dat?

Formuleer een vraag

De eerste stap is het formuleren van de vraag die jij gaat beantwoorden. Een onmisbare stap, want zonder een duidelijke vraagstelling is een evaluatie lastig uitvoerbaar. Meerdere soorten vragen zijn mogelijk. Een simpele vraag kan zijn: 'Heeft de interventie ervoor gezorgd dat de leesresultaten zijn verbeterd?' Of een vraag gericht op de impact van verschillende interventies, zoals: 'Welk effect heeft wekelijkse mentoring ten opzichte van maandelijkse mentoring?'

Bepaal je meetinstrument

Je gaat twee dingen meten tijdens de invoer van de nieuwe aanpak:

1. De beoogde doelen van de aanpak (monitoring en evaluatie)
2. Het verloop van de implementatie (procesevaluatie)

In Appendix 2 staat een voorbeeldtemplate met zowel een proces- als effectevaluatie.

Tijdens de monitoring of evaluatie meet je de beoogde doelen van de aanpak door dezelfde gegevens te gebruiken die je gebruikt hebt om het verbeterpunt vast te stellen. Heb je met behulp van LVS-gegevens geconcludeerd dat het niveau van begrip lezen te laag ligt? Blijf de LVS-gegevens dan gedurende de aanpak volgen om te zien of er verandering optreedt. Heb je met behulp van gedragsobservaties een verbeterpunt vastgesteld? Herhaal die observatiemomenten dan om te zien of er verbetering is.

Tijdens de procesevaluatie ga je na of de aanpak in de praktijk naar tevredenheid is toegepast. Je verkrijgt op deze manier kennis over de sterke en zwakke punten van de implementatie van de aanpak. Dit helpt je om de resultaten van een effectevaluatie te duiden. Ook stelt het je in staat om de implementatie van de aanpak bij te stellen. Het komt namelijk regelmatig voor dat een interventie niet de gewenste resultaten oplevert, omdat de kwaliteit van de implementatie tekortschiet. Verbetering heb je namelijk meestal niet in een keer te pakken; de implementatie van een aanpak is een veranderlijk proces dat constant moet worden gevolgd.

Analyseer je gegevens

Voer alle verzamelde gegevens in een tabel of spreadsheet in. Een programma als Excel biedt uitkomst om gegevens bij te houden. Waarschijnlijk doe je dat al met verschillende gegevens, waaronder toetsscores van leerlingvolgsystemen. Misschien houd je – traditioneel met pen en papier – bij wanneer bijzondere situaties zich voordoen of maak je aantekeningen over het gedrag van leerlingen. Zorg dat je deze gegevens heel goed en het liefst digitaal verzamelt: dit zijn de bouwstenen die je nodig hebt om het daadwerkelijke effect en resultaat van de interventie te kunnen meten.

In Excel kun je bijvoorbeeld per moment dat je gemeten hebt de gemiddelde score van je instrument in een grafiek of tabel tonen. Vervolgens kun je zien of het verbeterpunt in de loop der tijd verbetert of verslechtert. Meer informatie over de extra uitdagingen van een effectevaluatie zijn te vinden in Box 13.

Box 13: Een effectevaluatie uitvoeren

Noodzaak van een controlegroep

Om de interventie goed te kunnen evalueren is het cruciaal dat je de gegevens vergelijkt tussen een groep die de interventie wel heeft gekregen (de interventiegroep) en een groep waarop de interventie niet is toegepast (de controle- of vergelijkingsgroep). Daarbij is belangrijk dat de groepen op andere vlakken wel vergelijkbaar zijn. De leerlingen uit beide groepen moeten onder andere op het gebied van eerdere prestaties, leeftijd en jaargroep zoveel mogelijk op elkaar lijken. De interventiegroep geeft antwoord op de vraag: 'Wat is er gebeurd met de leerlingen die de interventie gekregen hebben?', terwijl de controlegroep de situatie schetst wanneer ze de interventie niet hadden gehad.

Schaalgrootte

Zijn er voldoende deelnemers? Deel ze dan willekeurig in de interventie- en controlegroepen in. Niet alleen levert dit het sterkste bewijs voor de effectiviteit van de interventie, het is analytisch gezien ook de makkelijkste methode. Het enige wat je na de interventie – direct erna, na een tijdje, of beide – hoeft te doen, is de gemiddelde score van de twee groepen te vergelijken. Scoort de interventiegroep significant hoger? Dan heeft de interventie gewerkt.

Hulp inschakelen

Een evaluatie opzetten en uitvoeren kan behoorlijk complex zijn. Ook een goede vergelijkingsgroep (controlegroep) vinden, is vaak lastig. Hulp vragen aan onderzoekers van een hogeschool, universiteit of andere onderzoeksinstituten – denk: pedagogen, psychologen, sociologen en economen – kan uitkomst bieden. Zij zijn vaak bereid om professionals uit de praktijk te helpen met het opzetten van een evaluatie. [Education Lab](#) Nederland beschikt over een groot onderzoeksnetwerk en kan daardoor een effectenstudie faciliteren.

Praktische uitwerking: Monitoren en evalueren

Na deze stap zou je de volgende zinnen moeten kunnen aanvullen:

Tijdens het monitoren/evalueren staat de vraag _____ [vraag] centraal.
In de monitoring/evaluatie gebruiken we _____ [meetinstrument]
en in de procesevaluatie _____ [meetinstrument]

In geval van evaluatie:

De groep _____ [interventiegroep] en
de groep _____ [controlegroep]
worden vergeleken.

Voorbeeld:

Tijdens de evaluatie staat de volgende vraag centraal: 'Is de leesmotivatie van de leerlingen in de groepen 6 en 7 toegenomen?'. In evaluatie gebruiken we de vragenlijst van Pirls en in de procesevaluatie voeren we interviews uit met betrokken leerkrachten. De groepen 6 en 7, die de interventie hebben gekregen, en groepen 8, die de interventie niet hebben gekregen worden met elkaar vergeleken.

7. Borgen en opschalen

7.1 Waarom is dit belangrijk?

Wanneer een aanpak succesvol blijkt te zijn, is het zaak te beslissen wat de vervolgstappen zijn. Daarmee zijn we in de laatste fase van het 5D-model aangekomen: Decide. Wanneer wordt besloten om door te gaan met een succesvolle aanpak, moet de aanpak goed geborgd worden in het schoolbeleid. Op deze manier blijft de kennis over de succesvolle aanpak ook na personeelwissels en andere wijzigingen in het beleid beschikbaar. Daarnaast wil je de aanpak misschien breder uitrollen. Het kan zijn dat je de aanpak eerst in één klas hebt getest en nu voor alle klassen wilt gebruiken of dat je de aanpak met andere scholen wilt delen. Het borgen van de aanpak is dus erg belangrijk.

7.2 Borgen

Nadat je hebt geconstateerd dat de aanpak de gewenste resultaten oplevert, moeten er een aantal stappen gezet worden om dit succes in de toekomst te waarborgen. De aanpak van effectief leesonderwijs moet je goed borgen in de structuur en de leercultuur

Om te beginnen is het van belang dat je aandacht niet verslapt. Om van effectief leesonderwijs onderwijs een succes te maken, is er binnen het team een cultuur nodig waarbij leraren professioneel samenwerken en collectief de verantwoordelijkheid nemen voor het leren van alle leerlingen. Kortom: een cultuur die gericht is op het continu verbeteren van het vakmanschap van de leraar. Kijk daarbij hoe je planmatig aandacht kunt besteden aan professionaliseren en coaching. Blijf de doelen monitoren en ga opnieuw op onderzoek uit als de resultaten weer dalen. Wordt de aanpak nog wel goed uitgevoerd? Blijf ook met enige regelmaat navragen bij leraren hoe de aanpak verloopt. Resultaten uit het verleden zijn geen garantie voor de toekomst.

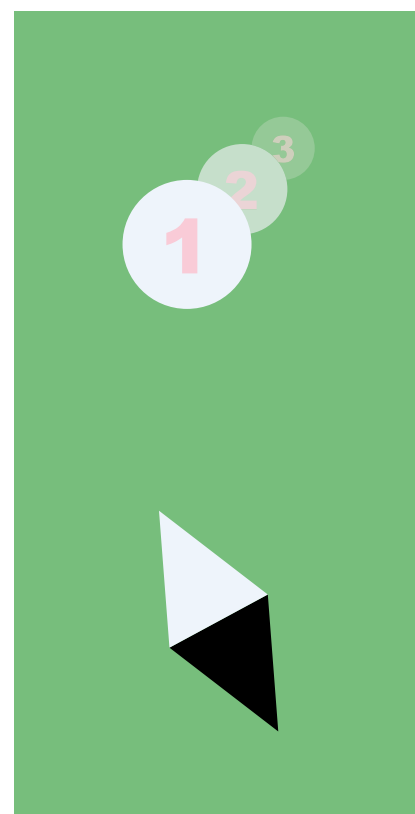
Als er een nieuwe leraar is, een nieuwe groep leerlingen of als er andere veranderingen hebben plaatsgevonden kan het zijn dat de resultaten verslechteren. In dat geval is er opnieuw bijsturing nodig.

Stel je een plan op om de kennis over de aanpak voor de toekomst veilig te stellen. Wijs een expertleraar aan die de aanpak helemaal beheerst. Deze leraar is verantwoordelijk voor de begeleiding van nieuw personeel en kan ook bestaande leraren met vragen of worstelingen helpen. Als er nieuwe personeelsleden worden aangenomen die niet bekend zijn met de aanpak, zal training en coaching noodzakelijk zijn. Laat nieuwe personeelsleden achter in de klas meekijken bij de expertleraar en gecoacht worden door de expertleraar. Op deze manier wordt een overdracht van kennis gegarandeerd. Gaat de expertleraar weg? Dan moet er een nieuwe expertleraar worden aangewezen.

Ten slotte neem je de nieuwe aanpak op in de structuur. Dit betekent dat de opgebouwde kennis en de aanpakken goed beschreven en vastgelegd zijn in verschillende (online) visie- en beleidsdocumenten, zoals het schoolplan en jaarplan. Hierin beschrijf je de randvoorwaarden van de aanpak. Wat moet er gedaan worden om de aanpak succesvol uit te voeren? Welke middelen zijn daarvoor nodig? Maar ook, hoe past de aanpak in de filosofie van de school? Je kan hiervoor het implementatieplan als uitgangspunt nemen.

7.3 Opschalen

Nadat je hebt gezien dat een aanpak de gewenste resultaten oplevert, is het vaak tijd om op te schalen. Je wilt de aanpak bijvoorbeeld ook in andere klassen of scholen invoeren en zo meer leerlingen bereiken. Behandel een opschalingsprocedure net zoals de eerste implementatie. Bekijk of de andere klassen/scholen te maken hebben met hetzelfde verbetervraagstuk. Zo niet, dan is de aanpak waarschijnlijk niet zinnig en slechts verspilde energie. Bekijk kritisch wat er in de andere context moet gebeuren om een succesvolle implementatie mogelijk te maken. Is het personeel op de hoogte en enthousiast? Is er voldoende personeel? Zijn alle andere randvoorwaarden aanwezig? Monitor ook de resultaten van de aanpak. Bereik je ook in deze andere context dezelfde resultaten? Kortom, beschouw opschaling als een nieuw implementatieproces en doorloop opnieuw de stappen die in deze toolkit beschreven zijn. Op die manier vergroot je de kans op een succesvolle opschaling.

Voorbeeld 10: Praktijkvoorbeeld expert-leraar Heleen Buhrs

In mijn rol als expert-leraar ben ik medeverantwoordelijk voor het (begrijpend) leesonderwijs op school. Vanuit deze rol heb ik veel vrijheid om het onderwijskundig beleid vorm te geven op het gebied van begrijpend lezen. Dit beleid vloeit voort uit de visie van de school. Tijdens de opstartfase van de Alan Turingschool heb ik mij samen met mijn collega Ingrid Elijzen ontwikkeld tot expert-leraar effectief leesonderwijs. De nadruk lag tijdens de eerste jaren op het op de juiste wijze implementeren van de aanpak Close Reading. We hebben de leraren stapsgewijs meegenomen in deze methodiek. Bij Close Reading staat de tekst centraal en ons doel voor het eerste jaar was dat alle leraren een goede tekst konden selecteren voor hun groep. Daar kun je leraren gericht op coachen. We hebben deze methodiek in de loop van de tijd samen met het team verder ontwikkeld, zodat de aanpak goed is ingebed binnen onze thematische aanpak. Het is dus geen los onderdeel op het lesrooster.

We werken nu vijf jaar met deze methodiek. Op dit moment richt ik mij vooral op het scholen van het team, het coachen van individuele leraren en het borgen en verder ontwikkelen van deze aanpak, zodat de doorgaande lijn wordt gewaarborgd. De ambitiekaart Effectief Leesonderwijs fungeert daarbij als vergezicht. Samen met mijn collega Ingrid zorg ik ervoor dat de teamscholing goed aansluit bij de huidige situatie op school en de persoonlijke ontwikkeling van individuele collega's. Ik ondersteun collega's om het leesonderwijs vorm te geven binnen de klas. Twee keer per jaar doen Ingrid en ik klassenbezoeken bij alle leraren. Dit is niet om collega's te beoordelen, maar om te kijken hoe en waar ik als expert extra ondersteuning kan bieden in de ontwikkeling van de leraar. Ik bied startende leraren en zij-instromers een cursus Close Reading aan. Deze cursus heb ik zelf gemaakt. Hierbij is het uitgangspunt ervoor te zorgen dat deze nieuwe collega's onze specifieke aanpak in de vingers krijgen. Ook hebben we verschillende kwaliteitskaarten ontwikkeld die je kunt zien als een richtsnoer bij het handelen van leraren. De meest recente kaart is de kwaliteitskaart Literaire gesprekken, waarbij wij een aanpak hebben ontwikkeld zodat je voor de leerlingen van groep 3 t/m 8 een doorlopende leerlijn realiseert. Deze aanpak is geïnspireerd op het promotieonderzoek van Gertrud Cornelissen (2016) naar het effect van boekgesprekken op de ontwikkeling van literaire competentie bij kinderen in de groepen 7 en 8 van de basisschool. Door het delen van leeservaringen leren leerlingen boeken op een veelzijdige manier te interpreteren. We zien dat het leesplezier van onze leerlingen door het invoeren van deze aanpak toeneemt.

Bron: De school als werkplaats (2022).

Voorbeeld 11: Opname in het schoolplan

Schets van de school

Basisschool het Egeltje heeft de visie dat leerlingen zich optimaal ontwikkelen in een coöperatief schoolklimaat. Tijdens de les wordt er daarom veel in kleine groepjes en één op één gewerkt. Op deze manier kunnen leerlingen elkaar helpen en van elkaar leren. Uit literatuur (Houtveen, Van Steensel & De la Rie, z.j.) blijkt dat met name zwakke lezers profiteren als leerlingen met elkaar praten en discussiëren over teksten).

Nieuwe aanpak

Om de leesvaardigheid te verbeteren, wordt de aanpak ClassWide Peer Tutoring (CWPT) geïmplementeerd. Dit is een instructiemodel waarbij leerlingen instructie krijgen om elkaar te helpen met het oefenen van leesvaardigheden.

Hoe?

De werkvorm is bedoeld om al behandelde stof verder in te oefenen en is een aanvulling op de reguliere instructie. Buiten het oefenmateriaal zijn er geen extra materialen of trainingen nodig, wat de implementatie eenvoudig maakt. Daarnaast is de aanpak laag in kosten; er is vooral een tijdsinvestering nodig om de materialen te maken.

Om de aanpak effectief in te zetten zijn twee dingen noodzakelijk:

- » Voorbereide gestructureerde dagelijkse peer-tutorsessies
- » Materialen om tijdens de sessie te gebruiken

Concluderend

De implementatie van deze aanpak is eenvoudig, goedkoop en levert positieve leesresultaten op. Ook is deze aanpak in lijn met de filosofie van de school en ondersteunend voor het coöperatieve schoolklimaat.

Praktische uitwerking: Borgen en opschalen

Na deze stap zou je de volgende zinnen moeten kunnen aanvullen:

De interventie wordt *nog steeds/niet meer* goed uitgevoerd.

Dit blijkt uit _____ [resultaat].

Kennis wordt veiliggesteld door expertleerkracht _____ [naam].

De aanpak zal *wel/niet* worden opgeschaald.

Voorbeeld:

De interventie wordt nog steeds goed uitgevoerd. Dit blijkt uit de verhoogde scores op LOVS begrijpend lezen. Kennis wordt veiliggesteld door de expertleraren Heleen en Ingrid. De aanpak zal wel worden opgeschaald.

8. Duurzame onderwijsontwikkeling

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op je hoe je de 5D-werkwijze kunt inbedden in de kwaliteitscultuur van jouw school. Dit hoofdstuk is nog volop in ontwikkeling is en wordt binnenkort aangevuld met nieuwe inzichten uit zowel de wetenschap als de praktijk.

8.1 Cyclische werkwijze

Om je onderwijs op school duurzaam te blijven ontwikkelen, is het belangrijk te beseffen dat het 5D-model geen eenmalig proces is. Integendeel, het is een cyclus die alsmaar doorgaat. Wanneer de laatste fase van het model (Decide) is doorlopen, cirkel je terug naar je initiële doelstelling. Is het doel bereikt? Stel dan een nieuw doel om de opbrengsten van de aanpak te behouden of verder te ontwikkelen. Is het doel nog niet bereikt? Pas de doelstelling dan aan met de kennis die je hebt opgedaan tijdens de eerdere cyclus. Op deze manier blijft het onderwijs zich cyclisch en evidence-informed verbeteren.

8.2 Onderzoekscultuur op school

Om de duurzame onderwijsontwikkeling op school een succes te maken, is het essentieel dat er een onderzoekscultuur wordt gecreëerd op school. Om een positief en onderzoekend schoolklimaat te creëren, komen de vier adviezen in Box 14 van pas. Meer informatie over deze aanbevelingen kan je vinden in de [Leidraad: Werken aan onderwijsverbetering](#) van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO).

8.3 Tot slot

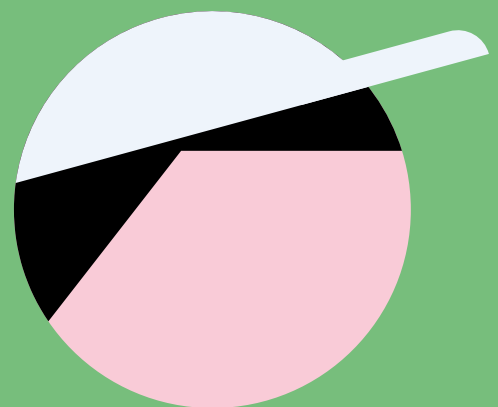
Evidence-informed onderwijsverbetering is een intensieve, cyclische en duurzame werkwijze die groei in de leeropbrengsten teweeg kan brengen mits deze zorgvuldig geïmplementeerd wordt. Door telkens opnieuw dezelfde stappen te doorlopen, de doelen bij te stellen en de resultaten goed te borgen, kunnen effectieve aanpakken

efficiënt geïmplementeerd worden voor de lange termijn. Deze werkwijze stelt scholen in staat om stapje voor stapje het pad van duurzame onderwijsverbetering te bewandelen, om zo kwalitatief en duurzaam onderwijs te bieden voor alle leerlingen.

Box 14: Adviezen voor een onderzoekscultuur op school

1. Zorg voor een onderzoekende houding bij leerkrachten
2. Stimuleer de professionele ontwikkeling van leerkrachten
3. Maak gebruik van de aanwezige kennis, ervaring en expertise
4. Verdeel het leiderschap over alle teamleden

Bron: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (2022). Leidraad: Werken aan onderwijsverbetering.

9. Bronnen

- Cornelisz, I. & Van Klaveren, C. (2021). The 5D model: towards a more comprehensive approach for improving education. ACLA Working Paper Series 20212. Education Endowment Foundation (2013). *The DIY evaluation guide*. Geraadpleegd van https://www.gloucestershire.gov.uk/media/12916/eef_the_diy_evaluation_guide_january_20137ae6.pdf
- Education Endowment Foundation (2019). *Putting evidence to work: A school's guide to implementation*. Geraadpleegd van <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED612284.pdf>
- European Patients Academy. Toolkit: Evidence-based Medicine. Geraadpleegd van <https://toolbox.eupati.eu/resources/evidence-based-medicine/>
- Houtveen, A.A.M., R.C.M. van Steensel & De la Rie, S. (2019). *De vele kanten van leesbegrip: Literatuurstudie naar onderwijs in begrijpend lezen in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek en de Inspectie van het Onderwijs*. Erasmus University Rotterdam. Geraadpleegd van <https://www.nro.nl/sites/nro/files/migrate/de-vele-kanten-van-leesbegrip.pdf>
- Gubbels, J., Netten, A., & Verhoeven, L. (2017). *Vijftien jaar leesprestaties in Nederland. PIRLS-2016*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands, Radboud Universiteit, Behavioural Science Institute.
- Gubbels, J., van Langen, A. M. L., Maassen, N. A. M., & Meelissen, M. R. M. (2019). *Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht*. Enschede: Universiteit Twente. doi: 10.3990/1.9789036549226
- Mullender-Wijnsma, M. J., Veldman, M., de Boer, H., van Kuijk, M., & Bosker, R. (2020). *Implementatie en effecten van Success for All in Nederland*. Groningen: GION onderwijs/onderzoek.
- Naaijken, E. & Bootsma, M. (2022). *De school als werkplaats. Gereedschap voor een sterke kwaliteitscultuur*. Huizen.
- Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (2022). Leidraad werken aan onderwijsverbetering. Geraadpleegd van https://www.onderwijskennis.nl/sites/onderwijskennis/files/media-files/LEIDRAAD%20Werken%20aan%20onderwijsverbetering_0.pdf
- Pereira, C. & Nicolaas, M. (2019). Effectief onderwijs in begrijpend lezen. *Nederlandse Taalunie*. Geraadpleegd van <https://taalunie.org/publicaties/17/effectief-onderwijs-in-begrijpend-lezen>
- Snel, M./Kennistafel Effectief Leesonderwijs (2023). *Kwaliteitswaaier Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen*. NRO, PO-raad & VO-raad. Geraadpleegd van <https://www.platformsamenvoeronderzoeken.nl/wp-content/uploads/2023/01/Kwaliteitswaaier-Effectief-Onderwijs-in-Begrijpend-Lezen-2.pdf>

- Steensel, R. van, & Houtveen, T. (2020). De vele kanten van leesbegrip; Verslag van een literatuurstudie naar kernelementen van effectief onderwijs in begrijpend lezen. *Levende Talen Tijdschrift*, 21(3), 3–12. Geraadpleegd van <https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/lt/article/view/2075/1674>
- Van Klaveren, C. & Cornelisz, I. (2022). Purposes of Education - The 5D model: towards a more comprehensive approach for improving education. In B. Maxwell, L. Bialystok, A. Choi (eds.), *Forthcoming in Educational Foundations – Economics Foundations of Education*. Bloomsbury Publishing.
- Van Koeven, E. & Smits A. (2021). Expliciet woordenschatonderwijs voor alle leerlingen? *Tijdschrift Leven Talen*, 11(18). Geraadpleegd van https://www.tijdschrift-taal.nl/art/50-6412_Expliciet%20woordenschatonderwijs-voor-alle-leerlingen

Appendix 1

Voorbeeld van een ingevuld implementatieplan voor de leesaanpak 'NELI'

Interventie: NELI	
Doel: (Mondelinge) taalvaardigheid	Duur: 20 weken
Verantwoordelijke: <i>naam</i>	Monitoring: Kleuter in beeld

Probleemstelling	Actieve ingrediënten	Implementatiestrategieën	Implementatie-uitkomsten	Eindoelen
» Een aantal kleuters hebben achterstanden op het gebied van (mondelinge) taalvaardigheid » Kinderen met deze achterstanden zijn onvoldoende voorbereid om aan het leesonderwijs in groep 3 te beginnen » Het lukt niet om deze kinderen tijdens de reguliere lestijd genoeg aandacht te geven en zo achterstanden in te halen	1. Onderwijsassistenten die training voor NELI hebben gevolgd 2. Drie keer per week sessies in kleine groepjes, twee keer per week individuele sessies 3. Aanvulling op (en niet vervanging van) bestaande taalonderwijs 4. Positieve beloning voor actieve deelname	Training » Trainen onderwijsassistent » Betrekken leraren en schoolleider. Gezamenlijk moeten zij waarborgen dat er voldoende tijd is voor NELI. Materialen » Lesmaterialen NELI	» Verbetering mondelinge taalvaardigheid	» Makkelijker maken voor leerlingen om mee te komen tijdens de reguliere taallessen » Overgang naar groep 3 soepeler maken

Naar: Education Endowment Foundation (2019). Putting Evidence to Work: A School's Guide to Implementation.

Appendix 2

Voorbeeld van een template voor monitoring en evaluatie. Deze template kan worden ingezet op individueel en groepsniveau.

Effectevaluatie			
Score interventiegroep:		Doel 1:	bereikt – nog niet bereikt
Score controlegroep:		Doel 2:	bereikt – nog niet bereikt
Ruwe effect:	<i>score interventiegroep - score controlegroep =</i>	Einddoel:	bereikt – nog niet bereikt
Procesevaluatie			
Actieve ingrediënten		Beoordeling	Opmerkingen
1.		onvoldoende – voldoende – goed	
2.		onvoldoende – voldoende – goed	
3.		onvoldoende – voldoende – goed	
4.		onvoldoende – voldoende – goed	
Implementatiestrategieën		Beoordeling	Opmerkingen
1.		onsuccesvol – succesvol	
2.		onsuccesvol – succesvol	
3.		onsuccesvol – succesvol	
4.		onsuccesvol – succesvol	